

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ**

ГОГОЛЬ НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК: 373.5.016:82]:008:37.011.33“195/200”(043.5)

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Інституті педагогіки НАПН України, м. Київ

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Яценко Таміла Олексіївна,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Бондаренко Юрій Іванович,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, завідувач кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики;

доктор педагогічних наук, професор
Гавриленко Тетяна Леонідівна,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, професор кафедри дошкільної та початкової освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
Йовенко Лариса Іванівна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, професор кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання

Захист дисертації відбудеться 23 грудня 2021 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д, каб. 418.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://undip.org.ua/> та в науковій бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д

Автореферат розісланий 23 листопада 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Онопрієнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Культурологічна домінанта сучасної парадигми освіти орієнтує на формування духовного світу розвиненої особистості, виховання її естетичних смаків та вподобань. В умовах сучасного освітнього простору посилюється тенденція щодо реалізації культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти, що відображено в основних законодавчо-нормативних документах. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) до ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, віднесено культурну компетентність. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року визначено ключові компетентності, серед яких чільне місце посідає загальнокультурна грамотність. У Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.) наголошено на важливості розвитку в учнів культурної компетентності, що передбачає опанування культурних і мистецьких здобутків України і світу, усвідомлення художньої літератури як важливого складника мистецтва, розкриття особливостей творів мистецтва в широкому культурному контексті.

Послідовну реалізацію культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти передбачено в програмах з української і зарубіжної літератур (рівень стандарту, профільний рівень) (2017 р.), що орієнтують на формування в учнів такої ключової компетентності, як «обізнаність та самовираження у сфері культури». Нові модельні навчальні програми з української і зарубіжної літератур для 5–6 класів (2021 р.) також мають культурологічну спрямованість. Зокрема, у програмових рубриках «Мистецький контекст» (українська література), «Культурний контекст» (зарубіжна література) акцентовано на доцільності використання в шкільному курсі літератури високохудожніх творів різних видів мистецтва й ознайомлення учнів із явищами художньої культури.

Відповідно в контексті сучасних освітніх завдань набуває актуальності проблема обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в історико-педагогічному аспекті, яка передбачає їх ґрунтовне осмислення для творчої реалізації в контексті якісних змін сучасної шкільної літературної освіти.

Проблему обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження розглядають багатовекторно. Вченими-методистами в різні історичні періоди (1952–2016 рр.) було визначено ефективні чинники їх реалізації в процесі навчання літератури (О. Бандура, Ю. Бондаренко, Т. Бугайко, П. Волинський, В. Голубков, Г. Гуковський, О. Мазуркевич, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, М. Рибникова, К. Сторчак, А. Фасоля, В. Шуляр, Т. Яценко та ін.); розроблено методичну систему культурологічного аналізу творів літератури (В. Гладішев, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, О. Ніколенко, О. Покатілова та ін.),

обґрунтовано синтез вивчення літературного тексту та творів інших видів мистецтва (А. Вітченко, В. Гречинська, В. Доманський, С. Жила, А. Коржупова, Л. Кулінська, Л. Нежива, Ф. Нодель, Л. Овдійчук, Є. Пасічник, З. Рез, Л. Чашко, Т. Яценко та ін.); розкрито соціокультурну, морально-етичну, гуманітарну, естетичну спрямованість освітнього процесу (Н. Волошина, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Т. Недайнова, Л. Овдійчук, Г. Токмань, В. Уліщенко, І. Ціко, З. Шевченко та ін.) тощо.

Нині проблема реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті також розглядається в різних напрямках. Актуальними в аспекті дослідження є наукові праці зарубіжних учених, у яких акцентовано на таких питаннях: діалог мистецтв у системі шкільної літературної освіти (Г. Ачкасова), розвиток культурологічного підходу в педагогіці (К. Богачов), визначення культурологічних основ вивчення літератури в школі (В. Доманський), обґрунтування доцільності взаємодії художньої літератури з різними видами мистецтва (М. Качурін, В. Маранцман), реалізація культурологічного аспекту викладання літератури в школі (Л. Крилова), аналіз літературного твору як способу введення учнів у контекст художньої культури (Н. Свіріна), окреслення у світовій практиці пріоритетних напрямів у галузі художньої (мистецької) освіти (М. Станкевич, П. Амбурґі, П. Болін, Х. Блез) та ін.

Наукові розвідки українських учених демонструють як розмаїття окремих аспектів задекларованої теми, так і багатство сучасних підходів до її осмислення, що полягають у розробленні культурологічного аспекту викладання (навчання) предметних методик (Н. Волошина, Л. Мацевко-Бекерська, Л. Мірошніченко, Б. Шалагінов та ін.); здійсненні естетичного виховання учнів засобами взаємодії мистецтв (Н. Волошина, Л. Овдійчук та ін.), розвиткові компетентнісного (культурологічного, соціокультурного, етнокультурологічного та ін.) підходу до навчання літератури (О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Нежива, В. Пустохіна, В. Уліщенко, Т. Яценко та ін.); визначенні ціннісних складників культурологічного підходу (контексту, принципу тощо) у змісті шкільної літературної освіти (В. Гладишев, В. Снегір'єва, З. Шевченко та ін.); реалізації предметної інтеграції в процесі навчання літератури як педагогічного варіанта зв'язків між різними видами мистецтва (Ю. Глебова, С. Жила, Л. Мірошніченко, О. Ніколенко, Н. Романишина, Г. Токмань); розробці методичної системи культурологічного аналізу літературного твору (О. Куцевол, Т. Недайнова, О. Ніколенко, Г. Островська, О. Покатілова, О. Ратушняк та ін.); формуванні в учнів культурної (соціокультурної, культурологічної, етнокультурологічної, медіакультурної, інтерпретаційної та ін.) компетентності (А. Вітченко, Л. Нежива, О. Ратушняк, Т. Яценко та ін.); використанні культурного контексту в процесі здійснення компаративного аналізу (Л. Бондаренко, В. Гладишев, О. Гордієнко та ін.); упровадженні в навчання української та зарубіжної літератур інноваційних технологій на засадах культурологічного підходу (Ю. Бондаренко, І. Ціко, В. Шуляр, Т. Яценко та ін.).

Історіографічний пошук засвідчив, що в сучасній науці немає комплексного й системного обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти означеного хронологічного періоду в історико-педагогічному вимірі. Утім на різних етапах розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу публікувалися присвячені обраній проблемі праці, які використано в дисертації як джерела, та наукові розвідки попередників і сучасників, які визначаємо як історіографічні.

З огляду на це актуальність дослідження в науково-теоретичному аспекті зумовлена необхідністю подолання фрагментарності історико-педагогічних знань стосовно обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі; у соціально-практичному – потребою критичного аналізу педагогічних і науково-методичних праць учених з метою подальшого використання продуктивних теоретико-методичних надбань з означеної проблеми для ефективного розвитку сучасної теорії та практики навчання літератури на засадах культурологічного підходу.

Доцільність дослідження зумовлена потребою розв'язання об'єктивних суперечностей, зокрема:

– між періодами, обраними для розгляду (період радянського панування в Україні був позначений заідеологізованістю, що значно звужувало коло літературних творів і мистецьких явищ, які вивчалися в шкільному курсі літератури; натомість із відродженням незалежності України розпочалося поступове оновлення шкільної літературної освіти, що актуалізувало міжмистецькі, міжкультурні, міжпредметні зв'язки, сприяло формуванню естетичної свідомості школярів, вихованню шанобливого ставлення до національних і світових культурно-історичних надбань);

– між здобутками історико-педагогічної науки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і недостатньо конструктивно-критичним переосмисленням ідеї обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти означеного періоду, що особливо актуально в умовах реформування загальної середньої освіти й подальшої розбудови Нової української школи (НУШ);

– між необхідністю забезпечення цілісності організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти на культурологічних засадах і адекватністю відображення ідей культурологічного підходу до навчання літератури (української і зарубіжної) в змісті шкільної літературної освіти.

Отже, актуальність дослідження, потреба розв'язання окреслених суперечностей та недостатня розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми дослідження: **«Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукового дослідження відділу історії і філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

«Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності» (державний реєстраційний номер № 0119U001260). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 11 від 15.10.2019 р.) та погоджено Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 28.01.2020 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні культурологічних основ змісту національної шкільної літературної освіти на засадах історико-системного аналізу освітніх процесів другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

1. Висвітлити історіографію проблеми обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному аспекті та проаналізувати джерельну базу дослідження.

2. Визначити передумови розвитку культурологічного підходу в науково-методичній думці (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.).

3. Обґрунтувати періодизацію розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу відповідно до окреслених хронологічних меж.

4. Представити реалізацію методології культурологічного підходу в освіті, розкрити поняттєво-категоріальний апарат дослідження.

5. Виявити здобутки та суперечності розвитку методики навчання літератури періоду радянської школи (1950-ті – 1991 рр.) у культурологічному аспекті.

6. Визначити засадничі ідеї реалізації культурологічного підходу до навчання української і зарубіжної літератур за часів реформування шкільної літературної освіти (1991–2016 рр.).

7. Обґрунтувати теоретичні і практичні засади реалізації культурологічного підходу до навчання літератури в змісті шкільних курсів літератури, а саме: української – за часів УРСР, української і зарубіжної – за часів незалежної України шляхом вивчення програмних освітніх документів й аналізу навчальної літератури.

Об’єкт дослідження – шкільна літературна освіта в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи, прийоми, види та засоби навчальної діяльності, спрямовані на реалізацію культурологічного підходу до навчання літератури.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Визначення нижньої хронологічної межі пов’язане з декларацією ХІХ з’їзду КПРС (жовтень, 1952 р.) щодо перебудови школи в напрямі наближення її до життя.

Верхня хронологічна межа дослідження визначається затвердженням Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016 р.), що

є підставою для узагальнення здобутків теорії і практики реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті України.

Концепція дослідження ґрунтується на положенні, що розвиток шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. спричинений конкретними суспільно-політичними, ідеологічними й соціально-культурними умовами, а також станом розвитку шкільної освіти, педагогічних ідей, досягненнями методики навчання літератури.

Культурологічний підхід визначаємо як конкретно-наукову методологію пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти крізь призму культури, тобто розуміння її як культурного процесу, що відбувається в культуровідповідному середовищі, усі компоненти якого наповнені людськими смислами й слугують людині, котра вільно виявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей.

Поняття *«шкільна літературна освіта»* розуміємо як навчально-виховну систему вивчення літератури в закладах загальної середньої освіти України (до 1991 р. – Української РСР). Означеною дефініцією окреслюємо заклади загальної середньої освіти України (5–11 класи, за часів УРСР – 4–10 класи) з українською мовою навчання (за часів УРСР – українською та російською мовами навчання), у яких обов'язково вивчали предмет «Українська література», а з 1991 р. – «Зарубіжна література».

Поняття *«зміст освіти»* визначаємо як гуманістично орієнтовану й педагогічно адаптовану систему знань, способів діяльності, досвіду творчої діяльності й досвіду ставлень до світу. *Зміст шкільної літературної освіти* характеризуємо як програмове, навчальне й навчально-методичне забезпечення шкільних курсів літератури – української і зарубіжної.

Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти трактуємо як форми, методи, прийоми і види навчальної діяльності під час реалізації культурологічного підходу до навчання української і зарубіжної літератур у закладах загальної середньої освіти України (української – за часів УРСР), представлені в програмовому, навчальному й навчально-методичному забезпеченні шкільного курсу літератури, спрямовані на усвідомлення учнями закладів загальної середньої освіти творів художньої літератури як важливого складника мистецтва, ознайомлення їх з основними цінностями світової художньої культури, розкриття особливостей художніх творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті.

Сутність поняття *«культурологічний підхід до навчання літератури»* розкрито через теоретико-методологічні основи навчання літератури в контексті суміжних видів мистецтва (образотворчого, театрального, музичного, мистецтва скульптури й архітектури тощо) та інших культурних форм (фольклору, міфології тощо) вияву естетичної свідомості особистості з метою з'ясування спільного соціального досвіду.

Методологічну основу дослідження становлять такі *підходи*:

– *системно-хронологічний* – надав можливість здійснити системне дослідження генези шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу, визначити динаміку структурних компонентів досліджуваного феномену на різних історичних етапах його розвитку, розкрити в історичній ретроспективі прогресивні й регресивні фактори, що впливають на обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному дискурсі відповідно до окреслених хронологічних меж роботи;

– *цивілізаційний* – сприяв обґрунтуванню культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в процесі розвитку в Україні останньої як нелінійного процесу в складі двох систем освіти – української та радянської, розгляду генези шкільної літературної освіти як лінійного процесу її перетворень у складі послідовно змінюваних соціально-економічних формацій, епох (радянської та національної);

– *парадигмальний* – уможливив розроблення періодизації розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), дослідження генези культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в обраний нами історичний період (радянський період і період незалежності України) як зміну наукових парадигм;

– *історико-генетичний* – обумовив здійснення просторово-часового аналізу досліджуваної проблеми й формування адекватного уявлення про розвиток шкільної літературної освіти на культурологічних засадах відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження;

– *історіографічний* – зорієнтував на визначення причиново-наслідкових закономірностей та перспектив розвитку об'єкта дослідження – шкільної літературної освіти в Україні (у т.ч. з 1950-х по 1991 рр. в УРСР) другої половини ХХ – початку ХХІ ст. на засадах культурологічного підходу;

– *антропологічний* – допоміг осягнути значущість професійної та науково-методичної діяльності педагогів-практиків, педагогів-учених для розвитку ідеї реалізації культурологічного підходу до навчання літератури, окреслити механізми спадкоємності індивідуального стилю їхньої професійної діяльності;

– *аксіологічний* – уможливив виявлення ціннісно-сміслових орієнтирів у історико-педагогічному досвіді, визначення методологічної основи для вироблення критеріїв оцінювання з подальшою екстраполяцією на сучасні проблеми освіти;

– *акмеологічний* – допоміг з'ясувати розвиток педагогічної майстерності вчителя-словесника в напрямі реалізації ідей культурологічного підходу до вивчення літератури в закладах загальної середньої освіти відповідно до хронологічних меж дослідження;

– *культурологічний* – сприяв дослідженню проблеми як соціокультурного явища, культурного процесу, суб'єкти якого є споживачами і

носіями культури, манера мислити та діяльність яких містить відбиток культури досліджуваної епохи;

– *синергетичний* – дав змогу простежити еволюцію й динаміку реформування шкільної літературної освіти на культурологічних засадах як інтегрованого, складного, суперечливого і хвилеподібного процесу, що здійснюється під впливом багатьох чинників і виявляється в різних соціальних умовах для встановлення діалогічності, самотутності тих чи інших змін;

– *компетентнісний* – забезпечив визначення передумов зародження ідей компетентісно орієнтованого літературного навчання, що виявлялися у структуруванні змісту літературної освіти та конкретизації навчальних умінь учнів; співвіднесення розвитку загальнонавчальних і читацьких умінь учнів із процесом формування ключових і предметної компетентностей, що визначають специфіку шкільної літературної освіти на початку ХХІ ст.;

– *персоніфікований* – слугував уведенню в науковий обіг нового осмислення історичних фактів і додаткового матеріалу стосовно персоналій видатних педагогів, методистів, учителів-словесників, науково-методична спадщина яких дотична до проблеми реалізації культурологічного підходу до навчання літератури в закладах загальної середньої освіти.

Методологічні підходи обумовили виявлення характеру та змісту шкільної літературної освіти, обґрунтування хронологічних меж досліджуваної проблеми, з'ясування особливостей розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, аналіз об'єктивних висновків й узагальнень щодо історико-педагогічної та науково-методичної спадщини вчених.

Науковий пошук і теоретико-методологічний аналіз здійснено на основі таких **принципів**: історизму, єдності логічного та історичного, діалектичного, системності, об'єктивності, хронологічного, усебічності, суттєвого аналізу, наступності (спадкоємності), що дало змогу простежити взаємозалежність між компонентами освітнього процесу – метою, змістом, методами і прийомами.

На різних етапах наукового пошуку для досягнення мети й виконання означених завдань дослідження використано комплекс **методів**, об'єднаних у три групи (загальнонаукові; історико-педагогічні; спеціально-історичні методи, що використовуються в історико-педагогічних дослідженнях).

I група методів – *загальнонаукові* – аналіз, синтез, аналогія, узагальнення, систематизація, застосування яких забезпечило здійснення аналітичного оброблення джерел дослідження й обґрунтування теоретико-методологічних основ означеного періоду з метою вивчення стану дослідженості наукової проблеми;

II група методів – *історико-педагогічні*: *історико-структурний* (для розроблення структури наукової роботи та обґрунтування її концептуальних засад; розгляду генези шкільної літературної освіти на культурологічних засадах як складного системного утворення); *історико-порівняльний (історико-компаративний)* (для здійснення аналізу історико-педагогічних, методичних і психолого-педагогічних праць, нормативних документів і фахової періодики означеного періоду з метою вивчення стану розробленості наукової проблеми,

визначення ключових ідей дослідження, порівняння в обґрунтуванні проблеми культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в умовах радянського та українського суспільства); *історико-ретроспективний* (для забезпечення встановлення відповідності між різними історичними фактами, їх загальноприйнятою інтерпретацією та предметом дослідження, з'ясування витоків і чинників формування науково-педагогічних і методичних ідей, що корелюють із проблемою дослідження); *пошуково-бібліографічний* (для систематизації та класифікації джерельної бази дослідження на основі аналізу історико-педагогічної, філософської, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів, фахової періодики тощо, їх критичного осмислення в контексті досліджуваної проблеми); *порівняльно-аналітичний* (для конструктивно-критичного аналізу реалізації ідей культурологічного підходу до навчання літератури в закладах загальної середньої освіти в умовах функціонування різних освітніх парадигм); *персоналістично-біографічний* (для аналізу педагогічної літератури, що стосується педагогічних персоналій, з метою висвітлення діяльності відомих учених-педагогів, учених-методистів досліджуваного періоду); *поняттєво-категоріальний* (для уточнення контенту педагогічних дефініцій відповідно до предмета дослідження); *проблемно-прогностичний* (для узагальнення й систематизації традиційного та новаторського досвіду навчання літератури з урахуванням ідей культурологічного підходу з метою вивчення впливу історичної спадщини на розвиток методики навчання української і зарубіжної літератур; науково виправданого використання прогресивних надбань із досліджуваної проблеми на сучасному етапі розвитку шкільної літературної освіти);

III група методів – *спеціально-історичні*, що характерні для історико-педагогічних досліджень: *проблемно-хронологічний* (для виявлення важливих проблем розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах в умовах різних освітніх парадигм); *конструктивно-генетичний (метод періодизації)* (для обґрунтування періодизації досліджуваної проблеми).

Теоретичною основою дослідження є:

– актуальні питання освіти, її історії та сучасності: філософські концепти розвитку освіти в умовах трансформаційних змін у суспільстві (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк, Л. Пироженко, С. Сисоєва, С. Черепанова та ін.); історія освіти, педагогічної думки в Україні (Л. Березівська, Н. Дічек, Т. Гавриленко, Н. Гупан, Н. Коляда, О. Петренко, О. Сухомлинська та ін.); педагогічна спадщина вчених-словесників (Л. Базиль, Т. Беньковська, Л. Новаківська, О. Семенов, Т. Яценко та ін.);

– концептуальні положення методології сучасної історико-педагогічної науки в працях українських (О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Ваховський, Р. Винничук, Н. Гупан, Н. Дічек, М. Євтух, Н. Коляда, В. Курило, С. Лобода, О. Петренко, О. Пометун, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, О. Хмельницька та ін.) і зарубіжних (І. Блауберг, С. Бобришов, М. Богуславський, В. Краєвський та ін.) учених;

– положення гуманістичної педагогіки та культуровідповідної освіти в публікаціях українських (М. Бастун, С. Вітвіцька, І. Зязюн, Т. Іванова, А. Капська, О. Малихін, Н. Миропольська, О. Рудницька, Г. Тарасенко, В. Тушева, Г. Філіпчук, Л. Хомич, Т. Шахрай та ін.) та зарубіжних (М. Бахтін, В. Біблер, Б. Бім-Бад, Є. Бондаревська, К. Гельвецій, С. Гессен, А. Дістервег, М. Скаткін, В. Сластьонін, І. Лернер та ін.) учених;

– теоретико-методичні підходи до системного і цілісного вивчення шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу в наукових студіях українських (О. Бандура, А. Вітченко, Н. Волошина, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Мірошниченко, О. Покатілова, О. Ратушняк, С. Сафарян, І. Ціко, Т. Яценко та ін.) і зарубіжних (В. Альбатирова, Г. Ачкасова, Т. Беньковська, К. Богачов, О. Гетьманська, Л. Кіпнес, Н. Свіріна, В. Чертов та ін.) учених.

Джерельну базу дослідження становлять шість груп джерел: наукові дослідження (монографії, наукові статті, дисертації, матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій), історико-педагогічні та науково-методичні праці вчених, документальні джерела (законодавчі акти, нормативні документи, нормативні освітні документи), дидактичні (навчальні) джерела (навчальна й навчально-методична література, видана в Україні (за радянських часів в УРСР) протягом 1950-х – 2016 рр.), довідкова література (довідники, бібліографічні видання, педагогічні словники й енциклопедії; словники з різних галузей знань), популяризаторські праці (періодична преса, електронні джерела).

Для пошуку наративних і дидактичних джерел проаналізовано фонди Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, електронних бібліотек НАПН України та Інституту педагогіки НАПН України, обласних універсальних наукових бібліотек у Сумах і Харкові.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що *вперше*:

– проведено системне дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі другої половини ХХ – початку ХХІ ст., яке не було предметом спеціального вивчення;

– розкрито базові поняття: «культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти», «культурологічний підхід», «культурологічний підхід до навчання літератури»;

– схарактеризовано історіографію дослідження (1950-ті – початок 1980-х рр.; 1984–1991 рр.; 1991–2021 рр.) на основі проблемно-тематичного, хронологічного, персоніфікованого підходів; систематизовано джерельну базу дослідження з обраної проблеми, що вможливило узагальнення результатів наукових і науково-методичних праць, які заклали передумови для обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в Україні;

– розроблено періодизацію розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження: *1-й період (1950-ті – початок 1980-х років)* відображає як здобутки

у шкільній літературній освіті на культурологічних засадах, так і суттєві протиріччя педагогіки ХХ ст. в часи освітньої реформи (1950-ті – 1960-ті рр.) у міжреформені часи (1970-ті – початок 1980-х рр.); *2-й період (1984–1991 рр.)* визначає розвиток методичної думки часів шкільної реформи на культурологічних засадах; *3-й період (1991–2016 рр.)* – час, коли відбувалося обґрунтування культурологічної спрямованості змісту шкільної літературної освіти, осмислення прогресивних теоретико-методичних ідей реалізації культурологічного підходу до навчання літератури (української та зарубіжної) в умовах розбудови й утвердження національної школи; виокремлено складники, які були покладені в основі розроблення періодизації.

– виявлено й охарактеризовано здобутки і суперечності в розвитку методики навчання літератури у культурологічному аспекті за часів існування радянської школи (1950-ті – 1991 рр.). Серед суперечностей акцентовано на діалектико-матеріалістичній теорії викладання (навчання) літератури, що суперечило ідеям культурологічного підходу до вивчення художніх творів, збереженні ілюстративного підходу на рівні міжпредметних зв'язків. Актуалізовано здобутки предметних методик, які були спрямовані на визначення ролі наочних засобів навчання щодо підвищення рівня літературної освіти школярів; розроблення теорії міжпредметних зв'язків; застосування суміжних видів мистецтва в процесі компаративного аналізу літературного твору; реалізацію ідеї співдружності мистецтв; створення методик вивчення літературного твору в мистецькому контексті; залучення суміжних образотворчостей як засобу естетичного впливу на учнів; здійснення комплексного навчання мистецтва в школі; упровадження методики застосування екранних, звукових та аудіовізуальних посібників тощо;

– узагальнено й систематизовано традиційний і новаторський досвід методик навчання української і зарубіжної літератур з урахуванням ідей культурологічного підходу в часи реформування шкільної літературної освіти й утвердження національної школи в Україні (1991–2016 рр.), що полягав в актуалізації культурологічного аспекту навчання предметних методик; обґрунтуванні синтезу вивчення літературного тексту та творів інших видів мистецтва; формуванні читацької культури на основі опанування суміжних образотворчостей; розкритті соціокультурної, гуманітарної, естетичної спрямованості освітнього процесу; удосконаленні методичних підходів до організації особистісно орієнтованого уроку літератури; розробленні технології застосування елементів інтерпретаційності під час опанування різних літературних жанрів; реалізації мистецько-творчої діяльності школярів; формуванні читацької культури на основі опанування суміжних образотворчостей тощо;

– обґрунтовано культурологічні основи змісту шкільного курсу української літератури за часів УРСР та шкільної літературної освіти (українська і зарубіжна літератури) періоду незалежної України: простежено зміни, що були задекларовані в державних освітніх документах, навчальних програмах, навчальній і навчально-методичній літературі в розрізі періодів

розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах; указано на тенденційний характер удосконалення мистецького контексту в навчальних книгах з української і зарубіжної літератур означених історичних періодів.

Подальшого розвитку в дослідженні набули:

– аналіз законодавчих та нормативних документів, що забезпечували розбудову змісту шкільної літературної освіти в Україні на культурологічних засадах;

– внесок учених, методистів, педагогів-словесників другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у розкриття проблеми реалізації культурологічного підходу до навчання літератури в закладах загальної середньої освіти в Україні відповідно до окреслених хронологічних меж наукового дослідження;

– ідеї гуманізації та гуманітаризації шкільної літературної освіти, інтеграції міжмистецьких знань у шкільному навчанні літератури.

– У процесі дослідження *уточнено* поняттєво-категоріальний апарат досліджуваної проблеми (шкільна літературна освіта, зміст шкільної літературної освіти).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його систематизовані й узагальнені положення, фактологічний матеріал, висновки можуть бути використані для наукових розвідок з історії шкільної літературної освіти в Україні, історії педагогіки, предметних методик. Матеріали наукової роботи можуть застосовуватися в освітньому процесі закладів вищої освіти під час підготовки здобувачів освіти на першому (бакалаврському), другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому) рівнях, а також – інститутів післядипломної освіти для підвищення кваліфікації педагогічних працівників; під час укладання підручників і навчальних посібників з історії педагогіки, методики навчання української і зарубіжної літератур.

Основні положення, фактологічний матеріал докторської дисертації використано в навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей освітніх ступенів «Бакалавр» та «Магістр» у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка під час викладання нормативних дисциплін «Педагогіка», «Інноваційна педагогіка», «Методика навчання української літератури», «Методика навчання зарубіжної літератури», проходження педагогічної практики й написання здобувачами вищої освіти різного рівня кваліфікаційних робіт, а також у роботі над монографією «Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/29-1 від 30.06.2021), Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 218/01 від 18.05.2021), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 289 від 27.05.2021), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка

№ 1002 від 07.06.2021), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/549/2 від 25.06.2021), Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 306/1/17-13 від 16.06.2021), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-386/1/3 від 29.06.2021).

Особистий внесок здобувача. У статті Hohol N., Turyanytsya Z., Hameni Blaise Cultural fundamentals of the content of school literary education: historical and pedagogical discourse. *PNAP / Scientific journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej Częstochowa*, 2020, 40 (2020). nr 3. S. 122–128 здобувачкою висвітлено науково-методичний доробок учених (Г. Беленький, Є. Колокольцев, С. Курганов, Н. Мірецька) 80-х – 90-х рр. ХХ ст.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на наукових заходах різного рівня:

– 17 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях: «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.» (м. Львів, 2019), «Сучасні досягнення вітчизняних учених у галузі педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2019), «Актуальні проблеми вищої освіти: теоретико-методологічні і прикладні аспекти» (Бар, 2019), «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2019), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Ужгород, 2019), «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (Тернопіль, 2019), «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2019), «Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика» (Одеса, 2020), «Стратегії розвитку сучасної освіти і науки» (Бердянськ, 2020), «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (Київ, 2020), «Проблеми сучасного підручника» (Київ, 2020), «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2020: глобалізований простір інновацій» (Київ, 2020), «Scientific achievements of modern society» (Ліверпуль (Великобританія), 2020), «Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення» (Київ, 2020), «Глухівські наукові читання – 2020. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухів, 2020), «Традиції та новаторство у сфері педагогіки та психології» (Київ, 2021), «Проблеми сучасного підручника» (Київ, 2021);

– 26 всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, педагогічних читаннях: «Ціннісні парадигми наукової спадщини Ніли Волошиної» (Черкаси, 2015), IV Волошинські читання «Творчість Ніли Волошиної – золотий фонд методики літератури» (Чернігів, 2016), «Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена актуальним питанням викладання літератури та мови» (Ніжин, 2016), V Волошинські читання «Творча майстерня Ніли Волошиної у перспективі філологічного простору Нової української школи» (Миколаїв, 2017), «Роль мистецтва в духовних, соціальних та педагогічних комунікаціях: історичний та сучасний виміри» (Чернігів, 2017), VI Волошинські читання «Методика навчання української мови і літератури в контексті концепції Нової школи: проблеми,

пошуки, перспективи» (Глухів, 2018), «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)» (Умань, 2018), «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя» (Вінниця, 2018), «Шості Бугайківські читання» (Ніжин, 2018), «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2019), «Стратегічні пріоритети філології й лінгводидактики в умовах реформування освітньої системи в Україні» (Старобільськ, 2019), «Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах» (Київ, 2019), «Нова українська школа в умовах викликів сучасності» (Маріуполь, 2019), «Проблеми та перспективи фахової підготовки сучасного педагога в умовах розбудови Нової української школи» (Івано-Франківськ, 2019), VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство» (Київ, 2019), «Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві» (Київ, 2019), «Стратегічні пріоритети філології й лінгводидактики в умовах реформування освітньої системи в Україні» (Старобільськ, 2020), «Арватівські читання» (Ніжин, 2020), VIII Волошинські читання «Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство» (Київ, 2020), «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії» (Київ, 2020), «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (Київ, 2020), «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2021), «Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах» (Київ, 2021), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція, присвячена 100-річчю з дня заснування кафедри педагогіки Глухівського НПУ ім. О. Довженка (Глухів, 2021), «The 21st Century Challenges in Education and Science» (Глухів, 2021), «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контрверзи сучасного наукового пізнання» (Київ, 2021);

– 3 регіональних науково-практичних і науково-методологічних семінарах, круглих столів: «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Концепції “Нова українська школа”» (Глухів, 2018), Регіональна (не) конференція для шкільних педагогів: афілійований міні-EdCamp Glukhiv за темою «Нова українська школа: новітні технології» (Глухів, 2018), «Формування критичного мислення в процесі освітньої діяльності в контексті Концепції “Нова українська школа”» (Глухів, 2019);

– 7 звітних науково-практичних конференціях співробітників, докторантів, аспірантів Інституту педагогіки НАПН України (Київ, 2019, 2020), здобувачів середньої, передвищої і вищої освіти, аспірантів, молодих учених Глухівського НПУ ім. О. Довженка (Глухів, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021).

Публікації. Результати наукового дослідження висвітлено у 79 наукових публікаціях (78 із них одноосібні), серед яких: 1 монографія, 44 статті, із них 32 – у фахових виданнях України, 4 – у періодичних виданнях інших держав (1 з них у співавторстві) з напрямку, за яким підготовлено дисертацію, 8 – у періодичних виданнях України; 34 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Кандидатську дисертацію на тему «Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання» (13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література)) захищено у 2004 р. в Інституті педагогіки НАПН України. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (1224 позиції, із них 8 – іноземними мовами), додатків (62 сторінки). Загальний обсяг наукової роботи становить 716 сторінок, обсяг основного тексту – 480 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі, концептуальні ідеї дослідження; аргументовано методологічні й теоретичні основи та методи дослідження; представлено джерельну базу роботи; розкрито наукову новизну та практичне значення результатів; відображено відомості про їх апробацію; подано інформацію про публікації; представлено дані про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження» аналіз праць історіографічного характеру здійснено на основі *проблемно-тематичного підходу з урахуванням хронологічного*. Виділено такі проблемно-тематичні групи: генеза шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу; культурологічна концепція навчання літератури в закладах загальної середньої освіти; зміст, форми, методи, прийоми і засоби реалізації культурологічного підходу до навчання літератури; відображення культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в програмовому, навчальному й навчально-методичному забезпеченні. Проаналізовані наукові, навчально-методичні праці розглянуто одночасно як історіографію і як джерельну базу з досліджуваної проблеми.

У науковій роботі застосовано *системно-хронологічний підхід* та умовно визначено *три історіографічні періоди*, що співвідносяться із запропонованою в дослідженні *періодизацією розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах*, які наводимо нижче.

1-й (1950-ті – початок 1980-х рр.) – період здобутків у шкільній літературній освіті на культурологічних засадах часів освітньої реформи (1950-ті – 1960-ті рр.) і міжреформених часів (1970-ті – початок 1980-х рр.) XX ст. – праці, що визначили основи формування методики навчання літератури на культурологічних засадах. У них актуалізовано питання виховного впливу літератури на учнів, міжпредметної та міжмистецької взаємодії на уроках літератури (О. Бандура, Т. Бугайко, П. Волинський, В. Голубков, Е. Горюхіна, А. Коржупова, М. Кудряшов, Л. Кулінська,

В. Маранцман, М. Машенко, В. Неділько, М. Рибникова, Г. Розенблат, Я. Роткович, А. Сотников, Л. Чашко, Т. Юркевич та ін.).

Дослідження історії розвитку шкільної літературної освіти відповідно до окресленого в дослідженні 1-го історіографічного періоду були здійснені вченими за часи існування тоталітарного режиму радянської влади в Україні, а тому стали відображенням марксистсько-ленінської методології і мали переважно соціологізаторський характер. Водночас у напрацюваннях вітчизняних фахівців поступово утверджувалися прогресивні методичні ідеї щодо пріоритету виховної функції літератури, що зумовлювали потребу в дослідженні проблеми ідейної інтерпретації художнього твору, створенні ефективного дидактичного забезпечення для здійснення міжпредметних зв'язків на уроках літератури. Відзначено, що наріжним питанням у методичних пошуках провідних учених-методистів було створення методики роботи з наочними засобами навчання на уроках літератури в єдності із суміжними мистецтвами (живопис, музика, кіно, театр, скульптура, архітектура тощо), а також із різноманітними графічними матеріалами. Проте в науково-методичних розвідках дослідників зберігався ілюстративний підхід на рівні міжпредметних зв'язків до використання суміжних видів мистецтва.

Актуалізовано науково-методичні праці вчених (О. Красноусов «Нариси з історії радянської методики викладання літератури» (1959 р.), О. Мазуркевич «Нариси з історії методики викладання української літератури» (1961 р.), Я. Роткович «Історія викладання літератури в радянській школі» (1976 р.), М. Рибникова «Нариси з методики літературного читання» (1963 р.) та ін.), у яких представлено історіографічний огляд праць відомих методистів минулого (Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Голубков, В. Стоюнін, В. Острогорський та ін.) тощо. Підсумовано, що дослідники переважно розглядали історію методики як формування прогресивної та поширеної за радянських часів діалектико-матеріалістичної теорії викладання літератури, що суперечило ідеям культурологічного підходу до вивчення художніх творів.

2-й (1984–1991 рр.) – період розвитку методичної думки на культурологічних засадах часів шкільної реформи – праці вчених щодо актуальних питань підвищення якості шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, а саме: спрямованості методичної науки на гуманітаризацію літературної освіти (О. Бандура, П. Білоус, Н. Волошина, М. Кудряшов, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник та ін.); реалізації взаємодії мистецтв як засобу естетичного виховання школярів (Н. Волошина, Є. Пасічник, М. Кудряшов та ін.); використання взаємодії мистецтв на уроках літератури в контексті міжпредметних і міжмистецьких зв'язків (О. Бандура, Г. Беленький, В. Біблер, Т. Браже, В. Гречинська, В. Неверов, С. Тураєв та ін.); використання на уроках літератури співдружності мистецтв (В. Маранцман, Н. Мирецька, З. Старкова та ін.); ефективного застосування технічних засобів навчання (Л. Кулінська, В. Цимбалюк, Л. Чашко та ін.).

3-й (1991–2021 рр.) – період розвитку методики навчання літератури (української і зарубіжної) в часи розбудови національної школи в Україні –

праці сучасної історіографії досліджуваної проблеми, у яких актуалізовано проблему культурологічної спрямованості змісту шкільної літературної освіти.

Наголошено, що новаторські пошуки дослідників щодо визначення й обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в умовах відродження національної незалежності окреслили пріоритетні вектори розвитку предметних методик (української і зарубіжної літератур) на культурологічних засадах, які передбачали інтеграцію змісту шкільної літературної освіти в міжпредметному та міжмистецькому просторі (А.-М. Богосвятська, Н. Волошина, С. Жила, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, А. Ситченко, Б. Степанишин, З. Шевченко, Т. Яценко та ін.); застосування на уроках літератури культурологічного контексту, ціннісних складників культурологічного підходу, методу ейдетики як нетрадиційного методу творчої інтерпретації художнього твору (Ю. Бондаренко, В. Гладишев, З. Кирилук, Л. Нежива, О. Плокатилова, О. Скобельська, В. Уліщенко, В. Шуляр та ін.); дослідження художньої літератури в контексті національної та світової культур на основі застосування культурологічного аналізу літературного твору (Ю. Горідько, О. Каніблоцька, О. Куцевол, О. Ніколенко, О. Покатилова та ін.); естетичне виховання учнів у процесі вивчення української і зарубіжної літератури (Н. Волошина, А. Градовський, Л. Овдійчук, З. Шевченко та ін.); забезпечення компетентнісного підходу до навчання літератури (А. Вітченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, В. Пустохіна, О. Ратушняк, І. Ціко, Т. Яценко та ін.); реалізацію інтерсуб'єктного навчання літератури на екзистенційно-діалогічних засадах (Г. Токмань та ін.) тощо.

З'ясовано, що у період незалежності Україні до початку XXI ст. з'явилася низка ґрунтовних наукових розвідок українських (К. Бабенко, Л. Базиль, С. Жила, Л. Новаківська, Л. Овдійчук, О. Покатилова, С. Сафарян, В. Шуляр, Т. Яценко та ін.) і зарубіжних (В. Альбатирова, Т. Беньковська, О. Гетьманська, Л. Кіпнес, Л. Свіріна, В. Чертов та ін.) учених, де представлено історіографічний огляд культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти відповідно до окреслених у дисертації хронологічних меж. Дослідження методичної спадщини вчених другої половини XX – початку XXI ст. на основі створеної історіографічної бази дало можливість вивчити стан і розвиток методики навчання літератури, осмислити накопичений прогресивний методичний досвід учених-словесників, виявити найбільш актуальні проблеми літературної освіти учнів на культурологічних засадах.

Здійснено класифікацію джерельної бази дослідження за допомогою такого засобу групування, як систематизація, у результаті чого виділено **шість груп**. *Перша група – наукові дослідження – монографії, наукові статті, дисертації, матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій тощо, що розкривають проблеми обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі. Першу групу джерел розподілено на дві підгрупи: до першої підгрупи ввійшли філософські, культурологічні та психолого-педагогічні праці українських (А. Андрущенко, Т. Іванова, І. Зязюн, М. Каган,*

В. Кремень, В. Курило, Н. Миропольська, В. Огнев'юк, О. Петренко, Є. Хриков та ін.) і зарубіжних (Є. Бондаревська, І. Гердер, С. Гессен, А. Дістервег, П. Гуревич та ін.) учених, у яких висвітлені проблеми методології педагогіки щодо реалізації ідей культурологічного підходу в освіті; до *другої підгрупи* віднесено наукові роботи українських (О. Адаменко, С. Вітвіцька, О. Вознюк, В. Гончаревський, Н. Гузій, В. Курило, В. Лозова та ін.) і зарубіжних (І. Блауберг, С. Бобришов, М. Богуславський, Б. Гершунський, І. Шкабара, Т. Магсумов, П. Пардеде, Дж. Кресвелл та ін.) учених, що дозволили окреслити теоретико-методологічні засади дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі; сприяли тлумаченню низки педагогічних понять («зміст освіти», «шкільна літературна освіта», «культурологічний підхід до навчання літератури», «культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти»).

До *другої групи джерел* віднесено історико-педагогічні та науково-методичні праці, пов'язані з висвітленням: *загальних питань розвитку освіти й педагогічної науки, різних аспектів розвитку дидактики в Україні* (праці О. Адаменко, Л. Березівської, Т. Гавриленко, Л. Голубничої, М. Гриценка, Н. Гулана, О. Дзевєріна, Л. Йовенко, Т. Литньої, Л. Новаківської, О. Петренко, О. Сухомлинської, С. Сисоевої та ін.); *проблем теоретико-методологічних основ методики викладання (навчання) літератури та аналізу наукового і навчально-методичного доробку видатних педагогів, учених-методистів* (праці Л. Адоніної, Г. Ачкасової, Л. Базиль, О. Бандури, Г. Беленького, О. Гетьманської, В. Доманського, М. Кудряшова, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, Д. Наливайка, Л. Неживої, Є. Пасічника, О. Покатілової, Н. Свіріної, Ю. Султанова, Г. Токмань, В. Уліщенко, Т. Яценко та ін.). Джерельна база цієї групи дала можливість визначити культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти на основі змістового наповнення педагогічного і навчально-методичного імперативу.

Третю групу утворюють *документальні джерела, а саме*: законодавчі акти, нормативні документи (постанови, укази, закони тощо), нормативні освітні документи (базові навчальні плани, національна програма, концепції, державні стандарти, навчальні програми, календарно-тематичне планування уроків літератур тощо), що впродовж 1950-х – 2016 рр. регулювали процес навчання літератури в закладах загальної середньої освіти. Джерельна база цієї групи допомогла проаналізувати освітню політику й освітнє законодавство радянських часів і доби незалежності України в контексті визначення та обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти, що позначилося на формулюванні вимог до укладання програмового, навчального й навчально-методичного забезпечення.

Четверта група – дидактичні (навчальні) джерела – навчальна література (підручники, хрестоматії) та навчально-методичні посібники, порадики, методичні матеріали для вчителів тощо, видані в Україні (а за радянських часів в УРСР) протягом 1950-х – 2016 рр. Означена група джерел дозволила проаналізувати втілення мистецького контексту в теоретичному,

аналітичному й ілюстративному блоках навчальних книг, простежити особливості реалізації культурологічного підходу до навчання літератури в навчально-методичних матеріалах для вчителів-практиків.

П'ята група – довідкова література – довідники, бібліографічні видання, педагогічні словники та енциклопедії; словники з різних галузей знань (філософії, культурології, мовознавства, літературознавства тощо), робота з якими дозволила розглянути, систематизувати та конкретизувати основні поняття, а також осмислити й сформулювати поняттєво-категоріальну базу дослідження.

Шоста група – популяризаторські праці: періодична преса (журнали, газети, часописи та ін.), електронні джерела (електронні видання, освітні вебпортали, матеріали освітянських форумів тощо). Означена група джерел уможливила аналіз навчально-методичних матеріалів, авторських методик, досвіду роботи видатних педагогів-словесників, учителів-практиків щодо окресленої проблеми.

Джерельна база допомогла здійснити чітку організацію історико-педагогічного дослідження в певній послідовності за кількома групами (напрямами) та виявилася достатньою для відтворення розбудови культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі.

На основі висвітлення генези проблеми реалізації культурологічного підходу в науково-методичній думці встановлено, що означена ідея в шкільній літературній освіті представлена процесом трансформації наочності в проблему міжпредметних зв'язків, далі – у проблему співдружності мистецтв, діалогу мистецтв, міжмистецької взаємодії, реалізації *культурологічного підходу* до навчання літератури. Доведено, що здобутки методики літератури другої половини XIX – початку XX ст., незважаючи на помітну суперечність між надбаннями дореволюційної та вимогами заполітизованої системи радянської освіти, стали основою подальших педагогічних пошуків фундаторів методики навчання української і російської літератур та плідними передумовами літературної освіти середини XX ст. щодо вивчення літератури в контексті художньої культури.

Відзначено, що в науково-методичних працях учених другої половини XIX – першої половини XX ст. розглянуто концептуальні питання розвитку методики шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, серед яких виокремлено такі: використання наочності на уроках словесності (Ц. Балталон, Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Острогорський, О. Острогорський, І. Соловйов, В. Стоюнін, К. Ушинський та ін.); вивчення літератури як явища мистецтва (О. Білецький, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Л. Булаховський, М. Машкін, М. Пирогов та ін.); застосування наочності як дієвого засобу естетичного виховання юної особистості (В. Голубков, А. Гречишнікова, С. Гречушкін, С. Касторський, А. Климентов, М. Машкін, В. Мурзаєв, М. Рибникова, А. Топоров, Г. Шелепін та ін.); активізація творчої активності учнів та її дидактичне спрямування (С. Абакумов, А. Ліпаєв, Є. Соловйова, А. Топоров та

ін.); використання суміжних видів мистецтва під час вивчення ліричних, епічних та драматичних творів (П. Волинський, С. Золотарьов, В. Мурзаєв, А. Снежкова, О. Тоддес та ін.), що значно активізувало формальний аспект навчання літератури.

У другому розділі «Методологічні основи дослідження» обґрунтовано *методологічні підходи* до проведення історико-педагогічного дослідження (системно-хронологічний, цивілізаційний, парадигмальний, історико-генетичний, історіографічний, антропологічний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний, синергетичний, компетентнісний, персоніфікований та інші), значущість *принципів* для наукового пошуку та теоретико-методологічного аналізу, *загальнонаукові, історико-педагогічні, спеціально-історичні методи*, які використовуються в історико-педагогічних дослідженнях на різних етапах наукового пошуку для досягнення мети й виконання завдань дослідження.

На основі запропонованих українськими вченими періодизацій (розвитку історико-педагогічної науки (Л. Березівська, Н. Гупан, Т. Литньова, Л. Пироженко, О. Сухомлинська), методики навчання української літератури (Т. Яценко), методики навчання зарубіжної літератури (Л. Мірошніченко, Ю. Султанов)) із урахуванням критеріїв визначення періодів (суспільно-політичні, культурологічні, реформаторські процеси шкільної літературної освіти в УРСР та незалежній Україні, теоретичні й практичні основи реалізації культурологічного підходу в системі шкільної літературної освіти) із застосуванням конструктивно-генетичного методу розроблено *періодизацію* розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу від другої половини ХХ ст. (50-ті рр.) до початку ХХІ ст. (2016 р.):

1-й період (1950-ті – початок 1980-х рр.), у якому реалізація культурологічного підходу до навчання літератури передбачала застосування взаємодії мистецтв як ілюстративно-наочного матеріалу з метою інтенсифікації педагогічного процесу; використання в шкільній практиці науково-технічних досягнень як засобів культурологічного обладнання уроку літератури; засвоєння учнями теоретико-літературних понять, набуття ними вмінь аналізу літературного твору на основі міжпредметної та міжмистецької взаємодії; здійснення естетичного виховання школярів засобами художнього слова у єдності із суміжними видами мистецтва тощо. Серед недоліків щодо означеної проблеми виокремлено навчання літератури як соціального фактора та знецінення її художньо-естетичного впливу на учнів; домінування класово-партійного підходу до добору навчального та ілюстративного матеріалу тощо.

2-й період (1984–1991 рр.) позначився створенням проєктів державних стандартів на основі демократизації та гуманізації змісту шкільної освіти; подоланням надмірного пафосу в літературній освіті учнів, виробленням естетичних критеріїв оцінювання художніх творів та розвитком у школярів здатності до естетичного сприймання мистецьких явищ; вивченням мистецтва слова в контексті діалогу мистецтв; посиленням інтересу до взаємодії мистецтв як засобу естетичного виховання школярів у процесі вивчення предметів

художнього циклу, актуалізацією проблеми здійснення міжпредметних зв'язків на уроках літератури і в позаурочний час; розробленням доцільних форм, методів, прийомів і засобів роботи на уроці літератури, спрямованих на формування в учнів умінь сприймати, аналізувати й інтерпретувати мистецькі твори в культурологічному контексті тощо.

3-й період (1991–2016 рр.) передбачав відображення в основних законодавчо-нормативних документах положень щодо реалізації культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти; розроблення нових державних стандартів на основі компетентнісного підходу до побудови змісту освіти і їх реалізацію в закладах загальної середньої освіти; розвиток літературної освіти на засадах культурологічного підходу; утвердження культурологічної лінії державного стандарту як однієї з основних у шкільній літературній освіті; актуалізацію культурологічного підходу до навчання літератури як одного з різновидів концептуального аналізу літературного твору; використання інтегрованих уроків як форми взаємодії різних мистецтв під час вивчення літератури; реалізацію інтерсуб'єктного навчання літератури на екзистенціально-діалогічних засадах, засвоєння юною особою особистістю історичного етносоціокультурного досвіду; посилення значущості культурологічного компонента у програмо-підручникотворенні тощо.

Схарактеризовано проблему культуротворчої освіти в єдності з уявленнями про формування гуманістичного типу особистості на основі принципів гуманізму та культуровідповідності в історії педагогічної думки, діалектичної єдності культури й освіти, діалогової концепції культури, розуміння шкільної освіти як особливої форми відбиття матеріальної та духовної культури людства, гуманістичної спрямованості освітнього процесу. Акцентовано, що *гуманітаризація освіти* як пріоритетний розвиток її загальнокультурних компонентів здійснюється через зміст навчальних програм, підручників, хрестоматій, навчальних посібників тощо, оскільки принцип гуманізму є вихідним теоретико-методичним орієнтиром для авторів під час підготовки навчальної літератури.

Доведено, що теоретичне осмислення закономірного характеру взаємозв'язку освіти й культури, їх тотожності уможливило перспективність і продуктивність використання *культурологічного підходу* як концептуальної основи модернізації змісту освіти. Підкреслено, що культуровідповідність освіти на гуманітарних засадах тісно пов'язана з міжпредметними зв'язками, що сприяє формуванню в особистості досвіду полікультурної взаємодії, відкриває широкі можливості для інтеграції внутрішнього світу учня в міжкультурний освітній простір. Зазначено, що провідна роль у цьому процесі належить мистецтву як одній із форм пізнання дійсності, що забезпечує різнобічний вплив на свідомість людини, тобто виступає джерелом пізнання, засобом духовного збагачення і формування особистісного світогляду.

Акцентовано на тому, що культурологічний підхід до навчання української і зарубіжної літератур є одним з важливих напрямів нинішнього освітнього процесу, оскільки для вирішення культурологічних завдань

використовуються технології розвивального, інтерактивного спрямування, що сприяють адаптації юної особистості в соціумі. Вивчення художніх творів на засадах культурологічного підходу передбачає опору на різні контексти: біографічний, соціально-історичний, культурний контекст епохи, у результаті чого завдяки міжмистецькій взаємодії відтворюється єдине силове поле культури, що допомагає суб'єкту сприйняття налаштуватися на думки й почуття людей минулих епох і культур.

Серед важливих чинників реалізації методології культурологічного підходу в освіті виділено такі: зміна ракурсу наукового аналізу проблем освіти зі зміщенням акцентів на культуротворчі функції (В. Андрущенко, Г. Балл, М. Бастун, І. Бех, Н. Бібік, С. Гончаренко, Н. Дічек, І. Зязюн, Т. Іванова, В. Кремень, Н. Крилова, В. Огнев'юк, О. Рудницька, О. Савченко, С. Сисоєва, Г. Філіпчук, Л. Хомич та ін.); розгляд культури в аспекті соціокультурних процесів (В. Болгаріна, С. Гончаренко, Н. Миропольська, В. Тушева та ін.); усвідомлення розвитку педагогічних ідей в освіті, спрямованих на забезпечення нового рівня гуманізації всіх сфер життєдіяльності людини (І. Бех, М. Бастун, Н. Бібік, С. Гончаренко, І. Зязюн, Т. Зюзіна, Т. Іванова, В. Огнев'юк, Л. Онищук, Л. Хомич та ін.); гуманітаризація шкільної освіти як пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів освіти (Н. Бібік, О. Савченко та ін.); орієнтація шкільної освіти на засадах інтеграції (М. Бахтін, Л. Голік, Н. Крилова, Н. Миропольська, Д. Наливайко, О. Рудницька, Г. Філіпчук, Н. Якса та ін.); становлення культуровідповідності й культуротворчої парадигми освіти, метою якої є розвиток особистості як суб'єкта культури (С. Болгаріна, Є. Бондаревська, Т. Зюзіна, Н. Крилова, О. Малихін, С. Машкіна, Н. Миропольська, О. Олійник, О. Рудницька, Г. Сагач, О. Сухомлинська, В. Тушева, Т. Усатенко, Л. Хомич, С. Черепанова, Н. Щубелка, І. Якиманська та ін.).

У третьому розділі «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в процесі навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти другої половини ХХ – початку ХХІ століття» підкреслено, що реалізація культурологічного підходу до навчання літератури в 50-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. здійснювалась в аспекті сприйняття та усвідомлення учнями літературного твору в єдності із суміжними видами мистецтва. Доведено, що методичні шукання українських дослідників (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Б. Буяльський, П. Волинський, А. Коржупова, О. Мазуркевич, М. Машенко, Л. Кулінська, В. Неділько, С. Пультер, К. Сторчак, Л. Чашко та ін.) з окресленої проблеми були спрямовані на визначення ролі наочних засобів навчання в підвищенні якості літературної освіти школярів; обґрунтування доцільності застосування зразків образотворчого мистецтва та ілюстрацій як дієвого засобу реалізації культурологічного підходу до вивчення української літератури; розроблення та впровадження методики застосування екранних, звукових і аудіовізуальних посібників на уроках української літератури тощо.

Актуалізовано внесок учених-методистів 1984–1991 рр. (О. Бандура, Н. Білоус, П. Білоус, Н. Волошина, В. Гречинська, О. Мазуркевич, В. Неділько, Є. Пасічник, В. Цимбалюк, Л. Чашко, Г. Шевченко та ін.) у розкриття проблеми пошуку ефективних шляхів удосконалення якості шкільної літературної освіти на культурологічних засадах; здійснення міжпредметних зв'язків на уроках літератури; визначення ефективних підходів до вивчення художніх творів у школі на основі міжмистецької взаємодії; розроблення методик вивчення літературного твору в мистецькому контексті; використання наочних посібників як ефективних засобів реалізації культурологічного підходу на уроках української літератури тощо.

З урахуванням засадничих ідей реалізації культурологічного підходу до навчання української літератури за часів перебудови загальної середньої освіти, оновлення української школи та реформування шкільної літературної освіти (1991–2016 рр.) аналіз науково-методичних праць учених здійснено у *два етапи* відповідно до прийнятих нормативних освітніх документів, які визначали розвиток шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, а саме: за часів оновлення змісту шкільної літературної освіти міжреформеної доби (1991–2004 рр.) та в умовах реформування шкільної літературної освіти (2004–2016 рр.). Підкреслено, що прийняття Державного стандарту базової і повної середньої освіти (2004 р.) спрямувало роботу вчителів-словесників на формування в учнів загальнокультурної компетентності.

На основі аналізу науково-методичних праць констатовано, що в останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст. українські дослідники актуалізували проблему реалізації культурологічного підходу до навчання літератури засобами міжлітературної, міжпредметної й міжмистецької взаємодії, а саме: визначили концептуальні засади розвитку й упровадження культурологічного підходу до навчання української літератури як одного з провідних у національній системі шкільної літературної освіти (О. Бандура, Н. Волошина, Б. Степанишин, О. Мазуркевич, Є. Пасічник, А. Фасоля, Т. Яценко та ін.); довели необхідність розгляду літературного явища в художньому контексті з різними видами мистецтва (Н. Волошина, А. Градовський, С. Жила, З. Шевченко та ін.); узагальнили та систематизували традиційний досвід, розкрили новаторські погляди щодо навчання української літератури з урахуванням ідей культурологічного підходу (П. Волинський, А. Градовський, О. Телехова, Г. Токмань та ін.).

Акцентовано на тому, що в методиці навчання української літератури (2004–2016 рр.) проблема реалізації культурологічного підходу до навчання літератури представлена різними напрямками, а саме: міжпредметні й міжмистецькі зв'язки (О. Бандура, С. Жила); взаємодія мистецтв як чинник формування естетичних почуттів учнів (Н. Волошина, Л. Овдійчук); міжлітературні зв'язки (Л. Бондаренко, Н. Волошина, А. Градовський, А. Лісовський); компаративне вивчення художніх творів (А. Градовський); культурологічний контекст вивчення художнього твору (В. Гладішев); філософсько-історичні засади вивчення української літератури

(Ю. Бондаренко); діалогічне прочитання художніх творів із екзистенційною філософією (Г. Токмань); формування в учнів культурологічної компетентності (В. Пустохіна); культурологічний принцип навчання української літератури в основній школі (В. Братко); загальнокультурний контекст вивчення української літератури на факультативних заняттях (З. Шевченко); креативно-інноваційна стратегія методики навчання літератури (О. Куцевол); методична модель вивчення літературних напрямів крізь призму синергетики (Л. Нежива); використання принципу ейдетики (здатності візуалізувати власне сприйняття мистецького явища) у методиці інтерсуб'єктного навчання (Ю. Бондаренко, В. Уліщенко, Т. Яценко); культурологічні та літературознавчі складники технологічної моделі сучасного уроку української літератури (В. Шуляр); культурологічний підхід у системі сучасної шкільної літературної освіти (Т. Яценко) тощо.

У четвертому розділі «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти у процесі навчання російської та зарубіжної літератур в закладах загальної середньої освіти другої половини ХХ – початку ХХІ століття» підкреслено, що науково-методичні розвідки провідних учених-методистів 50-х – 90-х рр. ХХ ст. із методики навчання російської літератури на засадах культурологічного підходу стали основою становлення методики навчання зарубіжної літератури наприкінці минулого століття. На основі аналізу наукових і навчально-методичних праць учених (Г. Беленький, Т. Браже, В. Голубков, Г. Гуковський, Є. Колокольцев, М. Кудряшов, В. Маранцман, М. Машенко, Н. Мирецька, Ф. Нодель, З. Рез, М. Рибникова, Г. Розенблат, А. Сотников та ін.) 50-х – 80-х рр. ХХ ст. доведено, що дослідники порушували актуальні для нашого дослідження питання, а саме: розроблення теорії міжпредметних зв'язків; створення методики використання суміжних галузей мистецтва у процесі навчання літератури; вивчення дисциплін гуманітарного циклу в їх взаємодії; використання наочності на уроках російської літератури як ефективного засобу реалізації ідеї культурологічного підходу до вивчення художньої літератури; застосування суміжних видів мистецтва в процесі компаративного аналізу літературного твору; реалізація ідеї співдружності мистецтв; залучення суміжних образотворчостей на уроках літератури як ефективного засобу естетичного впливу на учнів тощо.

Аналіз науково-методичних праць учених, опублікованих протягом 1984–1991 рр., дозволив констатувати, що за часів освітньої реформи впровадження ідеї реалізації культурологічного підходу в зміст шкільної літературної освіти було здійснено на основі студіювання таких питань: розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах (В. Беленький, Т. Браже, В. Маранцман, Л. Мірошніченко, О. Фролова та ін.); використання літератури як засобу естетичного виховання (І. Долганов, В. Кучинський, Н. Мирецька, Н. Муравйова, К. Нартов, Ф. Прокаєв, О. Чирков та ін.); діалогу культур (В. Біблер, С. Курганов, А. Лосєв, Ю. Лотман, В. Маранцман та ін.); комплексного викладання мистецтва в школі

(Л. Нікольський, Б. Цикін К. Чухман та ін.); використання оптимальних видів, форм, методів і прийомів роботи із засобами суміжних образотворчостей (В. Гречинська, Є. Колокольцев, Л. Мірошніченко, В. Неверов, З. Старкова та ін.); реалізації міжпредметної та міжмистецької взаємодії (Г. Беленький, Т. Браже, В. Гречинська, Є. Колокольцев, К. Шахова та ін.) тощо.

Наукові й навчально-методичні напрацювання 1984–1991 рр. стали для дослідників 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. важливим орієнтиром для подальших педагогічних пошуків у царині методики навчання зарубіжної літератури та передумовою розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу.

Наголошено, що зі введенням у 1992 р. в систему української національної освіти предмета «Література народів світу» (надалі – «Світова література/Зарубіжна література») розпочався новий етап у дослідженнях технології вивчення літературного твору на засадах культурологічного підходу. Аналіз науково-методичних праць учених здійснено у два етапи: 1991–2004 рр. та 2004–2016 рр. Відзначено, що проблема реалізації культурологічного підходу на уроках зарубіжної літератури розглядається різнобічно та з розвитком предметної методики набуває глибокого й детальнішого висвітлення. Проведений конструктивно-критичний аналіз проблеми реалізації культурологічного підходу до вивчення творів світового письменства допоміг виокремити такі напрями наукових і навчально-методичних досліджень: використання різних видів мистецтва на уроках зарубіжної літератури (К. Бабенко, О. Бицько, А. Вітченко, О. Ісаєва, Д. Наливайко, Т. Недаїнова та ін.); культурологічний аспект викладання предметної методики в закладах загальної середньої освіти (Д. Затонський, В. Звиняцковський, О. Куцевол, Л. Мацевко-Бекерська та ін.); культурологічний контекст та міжпредметні зв'язки в процесі вивчення зарубіжної літератури як умова літературного та загальнокультурного розвитку юної особистості (В. Гладишев, О. Скобельська та ін.); використання культурологічного аналізу на уроках зарубіжної літератури (О. Куцевол, О. Ніколенко та ін.).

Українські вчені, методисти, учителі-словесники в останньому десятилітті ХХ – перших роках ХХІ ст. аргументовано довели, що культурне збагачення здобувачів освіти внаслідок осягнення ними широкого культурологічного контексту в процесі вивчення художньої літератури є важливою передумовою переходу на новий, вищий рівень сприйняття – загальнокультурний (філософський, історичний, соціологічний, етичний, організаційний), тобто власне культурологічний.

Підкреслено, що в період із 2004 р. по 2016 р. наукові й навчально-методичні праці українських учених демонструють як розмаїття окремих аспектів у реалізації ідей культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури, так і багатство сучасних підходів до осмислення означеної проблеми, а саме: оновлення педагогічної технології вчителя з орієнтацією на готовність до ефективного використання різних видів мистецтва на заняттях та

системність у застосуванні елементів різних образотворчостей (Л. Мацевко-Бекерська, Л. Мірошніченко, Ю. Ковбасенко, Б. Шалагінов); розроблення етнокультурологічного підходу до аналізу оригінальних і перекладних текстів (Ж. Клименко, І. Ціко); визначення ролі культурологічного контексту в процесі аналізу творів світового письменства (В. Гладишев); формування інтерпретаційної компетенції в процесі вивчення світової драматургії (А. Вітченко); застосування фонових знань на уроках зарубіжної літератури (С. Сафарян); визначення культурологічного контексту, принципів, ціннісних складників культурологічного підходу (З. Кирилюк, О. Покатілова, О. Скобельська); здійснення міжпредметної інтеграції в процесі навчання літератури (О. Ніколенко, З. Шевченко, Т. Яценко); розроблення методичної системи культурологічного аналізу літературного тексту (Ю. Горідько, О. Каніблоцька, О. Куцевол, А. Мельник); формування в учнів культурологічної, полікультурної, етнокультурної, міжкультурної, соціокультурної компетентностей (Ю. Горшевська, А. Казмирчук, Ж. Клименко, І. Ціко); упровадження інноваційних технологій у навчання зарубіжної літератури (Ю. Глебова, Т. Матюшкіна, К. Таранік-Ткачук, І. Храброва, І. Ціко) тощо.

У п'ятому розділі «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в програмовому, навчальному й навчально-методичному забезпеченні літератури в закладах загальної середньої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти радянського періоду (українська література) та періоду незалежності України (українська і зарубіжна літератури) здійснено на основі аналізу програмового та навчального (підручники, хрестоматії) забезпечення відповідно до окреслених періодів розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу. Відзначено, що в програмах, які належать до 1-го періоду (50-ті – 80-ті рр. ХХ ст.), наголошено на важливості використання таких різних форм і методів роботи, які орієнтували словесників на відвідування й обговорення театральних вистав, кінофільмів, екскурсій до музеїв живопису та скульптури, залучення живописних і графічних полотен, скульптурних зображень, перегляд та обговорення театральних постановок, кінофільмів у процесі біографічного й текстуального опрацювання матеріалу. Відзначено тенденційний характер міжпредметної та міжмистецької взаємодії в програмах часів освітньої реформи (1984–1991 рр. – 2-й період), сутність якого полягала у визначенні взаємозв'язків літератури із суміжними видами мистецтва, організації навчальної діяльності учнів з урахуванням ідей культурологічного підходу. Однак це визначалося лише в назвах тем та анотаціях до вступних оглядових лекцій і не передбачало окремої рубрики.

Відзначено, що мистецький контекст навчальних видань з української літератури, який розглянуто в межах 1-го періоду (автори навчальних книг – О. Бандура, О. Білецький, П. Волинський, В. Герасименко, М. Грищенко, Н. Жук, Є. Кучеренко та ін.) та 2-го періоду (автори – О. Бандура,

О. Білецький, П. Волинський, Є. Кучеренко, М. Лакіза та ін.) розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу, забезпечувався переважно зразками чорно-білих світлин різних галузей мистецтва, а кольорових – лише на окремих сторінках книг. Культурологічне спрямування мали й представлені інформаційні матеріали довідкового характеру (теоретичний блок) із вкрай рідко пропонованими до них запитаннями й завданнями (аналітичний блок).

Наголошено, що провідною метою уроків української і зарубіжної літератур у 3-му періоді (1991–2016 рр.) було ознайомлення учнів із художньо-естетичними та культурно-історичними цінностями людства, досягнення літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті, розвиток мистецьких смаків, формування духовного світу юної особистості, що реалізовано в основних нормативних документах (Концепція «Нова українська школа» (2016 р.), Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (2004 р., 2011 р.), Концепція літературної освіти (2011 р.)), навчальних програмах, підручниках тощо.

На основі аналізу програм з української і зарубіжної літератур актуалізовано реалізацію культурологічного підходу з утіленням загальнокультурної лінії. Підкреслено, що культурологічна спрямованість шкільної літературної освіти вможливує вивчення літератур як невід'ємного складника національної та світової культури, що регламентовано в рекомендаційних рубриках «Мистецький контекст» (українська література) та «Література і культура» (зарубіжна література).

Зазначено, що в мистецькому контексті більшості підручників з української (автори – О. Бандура, В. Борщевський, Н. Волошина, Р. Мовчан, О. Непорожній, І. Степанишин, П. Хропко та ін.) і зарубіжної (автори – М. Борецький, А. Лісовський, Л. Мірошніченко, О. Пронкевич, Г. Сиваченко, Ю. Султанов, Б. Шалагінов, К. Шахова та ін.) літератур, виданих протягом 1991–2004 рр., запропоновано різні образотворчості, які ілюструють розвиток культури шляхом взаємодії мистецтв. Зауважено на недотриманні деякими авторами логічності й послідовності в реалізації культурологічного підходу в навчальних книгах, що виявляється в недостатньо візуалізованому ілюстративному блоці, неналежній увазі до завдань мистецтвознавчого спрямування (аналітичний блок) та замалому обсязі змістового матеріалу (теоретичний блок), спрямованому на опанування учнями різних видів мистецтва на уроках літератури.

Наголошено, що в 2004–2016 рр. концептуальною основою модернізації змісту шкільної літературної освіти в умовах особистісно орієнтованого навчання стала реалізація культурологічного підходу до навчання літератури у закладах загальної середньої освіти. Актуалізовано питання українського підручникотворення, що полягало в переосмисленні його основної функції, посиленні ролі й значущості культурологічного компонента в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках навчальної книги. Відзначено, що в підручниках і хрестоматіях з української (автори – О. Авраменко, О. Борзенко,

Л. Коваленко, О. Міщенко, О. Пахаренко, Г. Семенюк, О. Слоньовська, М. Ткачук та ін.) і зарубіжної (автори – Є. Волошук, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Ю. Ковбасенко, О. Ніколенко та ін.) літератур традиційним є впровадження в зміст шкільної літературної освіти мистецького контексту для ефективного сприйняття й осмислення учнями ідейно-тематичної та сюжетно-композиційної побудови літературного твору. Як позитивне явище констатовано, що в біографічних нарисах, літературно-критичних матеріалах, методичному апараті й ілюстративному наповненні навчальних книг, що представлені рубриками історико-культурного, мистецтвознавчого спрямування («Мистецька скарбниця», «Міжпредметні паралелі», «Мистецькі аналогії», «Культурно-мистецький контекст», «Робота з ілюстраціями», «Мистецькі діалоги», «Творчо мислимо», «Мистецька скарбниця», «Література в колі муз» та ін.), переважно враховано специфіку художньої перцепції кожного виду мистецтва. Простежено поступове вдосконалення реалізації культурологічного підходу означеного історичного періоду – від ілюстративного підходу до розлогого культурологічного контексту, орієнтованого на вдосконалення в учнів умінь аналізувати та інтерпретувати художні твори з урахуванням мистецьких паралелей. Акцентовано, що використані на уроці суміжні образотворчості сприяють розвитку вмінь школярів зіставляти специфіку розкриття певної теми в різних видах мистецтва; допомагають їм орієнтуватися у формах діалогу культур різних епох, мистецьких напрямих, явищах, художніх творах.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження засвідчили досягнення мети, ефективне розв'язання завдань і підтвердили достовірність концепції дослідження, що є підставою для таких висновків:

1. На основі обґрунтованих *трьох історіографічних періодів* (1950-ті – початок 1980-х рр.; 1984–1991 рр.; 1991–2021 рр.) здійснено історіографічний аналіз наукових і навчально-методичних праць учених, які розглянуто із застосуванням хронологічного, проблемно-тематичного та персоніфікованого підходів до побудови історіографічного огляду наукової проблеми. За проблемно-тематичним підходом усі праці розподілено на чотири групи, а саме: генеза шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу; культурологічна концепція навчання літератури в закладах загальної середньої освіти; зміст, форми, методи, прийоми і засоби реалізації культурологічного підходу до навчання літератури; відображення культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в програмовому, навчальному й навчально-методичному забезпеченні.

Джерельну базу дослідження розглянуто на основі шести груп джерел, до яких віднесено наукові дослідження, присвячені проблемам методології педагогіки щодо реалізації ідей культурологічного підходу в освіті та

теоретико-методологічним засадам дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти; історико-педагогічні та науково-методичні праці вчених, які стосуються загальних питань розвитку освіти й педагогічної науки, різних аспектів розвитку дидактики в Україні, а також проблем теоретико-методологічних основ методики навчання літератури та аналізу наукового і навчально-методичного доробку видатних педагогів, учених-методистів; документальні та дидактичні джерела, довідкову літературу, популяризаторські праці. Запропонована класифікація сприяла здійсненню систематизації джерельної бази історико-педагогічного дослідження в певній послідовності за визначеними групами.

2. Розкрито передумови розвитку культурологічного підходу в науково-методичній думці. Актуалізовано здобутки методики навчання словесності (праці Ц. Балталона, Ф. Бусласва, В. Водовозова, В. Стоюніна, В. Острогорського та ін.) та літератури (праці О. Білецького, В. Голубкова, О. Дорошкевича, І. Огієнка, М. Машкіна, М. Рибникової, А. Снежкової, М. Соколова, А. Топорова та ін.) другої половини XIX – першої половини XX ст., які були спрямовані на утвердження наочності як одного з принципів навчання в предметній дидактиці та дієвого засобу морально-естетичного виховання особистості, використання суміжних видів мистецтва на уроках літератури з метою проведення мистецьких паралелей, окреслення естетичного напрямку в розробленні методичних підходів до викладання літератури як мистецтва слова та ін. Констатовано, що в роки існування радянської школи контроль партійно-державних органів над використанням мистецького контексту на уроках літератури зумовив ілюстративний підхід до вивчення художнього твору без урахування художньої рецепції тексту та інших образотворчостей тощо.

3. На основі аналізу історико-педагогічних праць доведено, що вчені порушували питання періодизації розвитку шкільної літературної освіти. Однак цілісне дослідження періодизації розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу від другої половини XX ст. (50-ті рр.) до початку XXI ст. (2016 р.) здійснюється вперше. На основі застосування конструктивно-генетичного методу розроблено періодизацію розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах відповідно до окреслених хронологічних меж: *1-й період (1950-ті – початок 1980-х рр.)*, для якого характерні як здобутки в шкільній літературній освіті на культурологічних засадах, так і суттєві протиріччя радянської педагогіки XX ст. в часи освітньої реформи (1950-ті – 1960-ті рр.) та в міжреформенні часи (1970-ті – початок 1980-х рр.); *2-й період (1984–1991 рр.)* пов'язаний із розвитком методичної думки часів шкільної реформи на культурологічних засадах; *3-й період (1991–2016 рр.)*, який відтворює розвиток методики навчання літератури (української і зарубіжної) за часів розбудови національної школи в Україні на засадах культурологічного підходу. Визначальними для здійснення періодизації стали визначені критерії: суспільно-політичні, культурологічні особливості, реформаторські процеси шкільної літературної

освіти в УРСР та незалежній Україні, теоретичні й практичні основи реалізації культурологічного підходу в системі шкільної літературної освіти.

4. Обґрунтовано методологічні основи дослідження (підходи, принципи й методи), які допомогли виявити характер і зміст шкільної літературної освіти, окреслити хронологічні межі досліджуваної проблеми, з'ясувати особливості розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, зробити обґрунтовані об'єктивні висновки й узагальнення щодо історико-педагогічної та науково-методичної спадщини. Розкрито поняттєво-категоріальний апарат дослідження («шкільна літературна освіта», «зміст шкільної літературної освіти», «культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти», «культурологічний підхід», «культурологічний підхід до навчання літератури»). Констатовано, що методологічним підґрунтям культурологічного підходу в освіті стали наукові й науково-методичні розвідки українських і зарубіжних учених, у яких проблеми освіти проаналізовані в контексті її культуротворчої функції; осмислено культуру в аспекті соціокультурних процесів сучасності; усвідомлено розвиток педагогічних ідей в освіті, спрямованих на забезпечення нового рівня гуманізації всіх сфер життєдіяльності людини; процес формування особистості як суб'єкта культури розглянуто на засадах культуротворчої парадигми освіти; освітній процес проаналізовано в контексті переходу від знанневоцентричної до культуровідповідної школи та на засадах інтеграції; гуманітаризація шкільної освіти визначена пріоритетним напрямом розвитку загальнокультурних компонентів освіти.

5. Визначено здобутки й суперечності розвитку методики навчання літератури (української і російської) в культурологічному аспекті (1950-ті – 1991 рр.) відповідно до окресленого нами 1-го та 2-го періодів розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу. Здобутки предметних методик полягали в підвищенні значущості ролі наочних посібників у шкільному курсі літератури; розробленні методики використання міжпредметних і міжмистецьких зв'язків; обґрунтуванні доцільності застосування суміжних образотворчостей під час вивчення художніх творів; упровадженні екранних, звукових та аудіовізуальних посібників в освітній процес; використанні суміжних видів мистецтва в процесі компаративного аналізу літературного твору; реалізації ідеї співдружності мистецтв; залученні різних галузей мистецтва з метою естетичного впливу на учнів; утвердженні ідей гуманізації освіти, поступовому переході до культурологічної концепції змісту шкільної освіти тощо. Акцентовано, що класово-партійна ідеологія радянської школи негативно позначилась на реалізації культурологічного підходу в шкільному курсі літератури, зокрема на знеціненні художньо-естетичного впливу мистецтва слова й інших галузей мистецтва на формування юної особистості, здійсненні ілюстративного підходу до суміжних образотворчостей.

6. На основі аналізу науково-методичного доробку вчених *3-го періоду (1991–2016 рр.)* визначено засадничі ідеї реалізації культурологічного підходу

до навчання української і зарубіжної літератур, які за хронологічним принципом подано у два етапи, а саме: за часів оновлення змісту шкільної літературної освіти міжреформеної доби (1991–2004 рр.) та в умовах реформування шкільної літературної освіти й розбудови Нової української школи (2004–2016 рр.). Визначення етапів обумовлено прийняттям Державного стандарту базової і повної середньої освіти (2004 р.) й зосередженням уваги вчителів-словесників на формуванні в учнів-читачів загальнокультурної компетентності.

Наголошено та тому, що проблема реалізації культурологічного підходу до навчання української літератури досліджувалася вченими за такими напрямками: проведення міжпредметних, міжмистецьких і міжлітературних зв'язків; естетичне виховання здобувачів освіти на уроках української літератури; компаративний та культурологічний аналіз текстів художніх творів; діалогічне прочитання літературних творів; формування культурологічної компетентності учнів; креативно-інноваційна та екзистенційна стратегії методики навчання літератури; використання принципу ейдетики в методиці інтерсуб'єктного навчання; культурологічні та літературознавчі складники технологічної моделі уроку української літератури тощо.

У методиці навчання зарубіжної літератури пошуки вчених полягали в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад навчання літератури в школі; визначенні соціокультурного підходу до формування читацької компетентності учнів; розробленні етнокультурологічного напрямку в процесі аналізу оригінальних та перекладних текстів; усвідомленні ролі культурологічного контексту в процесі аналізу творів світового письменства; формуванні інтерпретаційної компетенції/компетентності учнів-читачів; застосуванні фонових знань як засобу поглибленого вивчення художнього твору; окресленні культурологічного контексту, принципів, ціннісних складників культурологічного підходу; здійсненні міжмистецької інтеграції в процесі навчання літератури; розробленні методичної системи культурологічного аналізу літературного тексту; упровадженні інноваційних технологій навчання зарубіжної літератури тощо.

Отже, науково-методичні пошуки дослідників цього періоду були спрямовані на актуалізацію культурологічного аспекту в навчанні шкільного курсу літератури (української і зарубіжної) у закладах загальної середньої освіти; обґрунтування синтезу вивчення літературного тексту та творів інших видів мистецтва; розкриття соціокультурної, гуманітарної, естетичної спрямованості освітнього процесу; удосконалення методичних підходів до організації сучасного уроку літератури в умовах особистісного, компетентнісного та діяльнісного підходів до навчання літератури.

7. Обґрунтовано культурологічні основи змісту шкільного курсу української літератури (за часів УРСР) та шкільної літературної освіти (українська і зарубіжна літератури) періоду незалежної України шляхом вивчення програмних освітніх документів, аналізу навчальної літератури.

Доведено тенденційний характер реалізації культурологічного підходу в програмовому забезпеченні предмета у 1-му (50-ті – початок 80-х рр. ХХ ст.) та 2-му (1984–1991 рр.) періодах розвитку шкільної літературної освіти, який полягав у визначенні окремих форм і методів роботи із суміжними мистецтвами в процесі текстуального опрацювання літературного матеріалу, проте не подавав конкретних методичних рекомендацій.

З'ясовано, що мистецький контекст підручників української літератури означених періодів представлено зразками образотворчого мистецтва, окремими завданнями, короткою мистецтвознавчою довідкою. Зазначено, що мистецький контекст навчальних видань забезпечувався переважно зразками чорно-білих світлин різних галузей мистецтва, представленням кольорових фото на окремих сторінках навчальних книг. Культурологічне спрямування мали й інформаційні довідкові матеріали та окремі завдання.

Проведений аналіз освітніх документів, навчальних програм, вимоги державних освітніх документів, навчальних програм та підручників з української і зарубіжної літератур 3-го періоду (1991–2016 рр.) показав, що вони були орієнтовані на висвітлення історико-культурних знань у широкому мистецькому контексті, формування в учнів загальнокультурної компетентності. Зазначено, що в програмах з української і зарубіжної літератур реалізацію культурологічного підходу було здійснено на основі втілення культурологічної лінії державного стандарту, що вможливило вивчення творів українського і світового письменства як невід'ємного складника національної та світової культури. Культурологічну лінію було реалізовано в рубриках «Мистецький контекст» (українська література) та «Література і культура» (зарубіжна література).

Наголошено, що в мистецькому контексті переважної більшості підручників української і зарубіжної літератур, виданих протягом 1991–2004 рр., різні образотворчі суттєво доповнюють сприйняття учнями інформативного матеріалу, систематизують їхні уявлення про специфіку розкриття певних тем та образів різними видами мистецтва, ілюструють розвиток культури шляхом взаємодії та синергії мистецтв, стають дієвим засобом створення історико-культурного фону. Зауважено на недотриманні деякими авторами логічності й послідовності в реалізації культурологічного підходу в навчальних книгах, що виявляється в недостатньо візуалізованому ілюстративному блоці підручників і хрестоматій, неналежній увазі до завдань мистецтвознавчого спрямування та не досить розлогому змістовому матеріалі, спрямованому на опанування учнями різних видів мистецтва.

Доведено, що на початку ХХІ ст. (2004–2016 рр.) авторами навчальних книг представлено концепцію культуроорієнтованої літературної освіти, спрямованої на розвиток творчої особистості учнів у форматі української та світової культур на основі діалогу мистецтв. Підкреслено, що автори підручників і хрестоматій з української і зарубіжної літератур переважно враховують специфіку художньої перцепції суміжних образотворчостей та поступово відходять від ілюстративного підходу, презентуючи розлогий

культурологічний контекст. Зазначено, що у навчальних книгах означеного історичного періоду представлено багатий високохудожній, методично функціональний ілюстративний матеріал (портрети письменників, роботи художників, ілюстрації до творів тощо), що допомагає учням глибоко осмислити зміст художніх творів у контексті різних видів мистецтва. Акцентовано, що виразний, художньо вартісний, переконливо дібраний та доповнений продуманим методичним апаратом ілюстративний матеріал навчальних книг сприяє інтелектуальній активності школярів, розвитку їх образного та логічного мислення, вихованню естетичних смаків.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаємо в конструктивно-критичному осмисленні реалізації культурологічного підходу до навчання української і зарубіжної літератури у реаліях Нової української школи, напрацюванні відповідної методичної системи. Актуалізація проблеми використання продуктивних теоретико-методичних надбань з проблеми сприятиме ефективному розвитку сучасної теорії й практики навчання літератури в закладах загальної середньої освіти на засадах культурологічного підходу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові** **результати дисертації**

Монографія

1. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія / за наук. ред. д-ра. пед. наук Т. О. Яценко. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 484 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Гоголь Н. В. Естетичне виховання учнів на уроках української літератури у науково-методичній спадщині Н. Й. Волошиної. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів: ЧНПУ, 2016. С. 217–221.

3. Гоголь Н. В. Вивчення роману Вс.Нестайка «Тореадори з Васюківки» на уроках української літератури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*: наук. вид. Глухів: Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2017. Вип. 2 (34). С. 194–203. (Серія: Педагогічні науки).

4. Гоголь Н. В. Виразне читання на уроках української літератури як засіб естетичного виховання у науково-методичній спадщині Н. Й. Волошиної. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*: наук. вид. Глухів: РВВ Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 2 (37). Ч. 1. С. 102–112. (Серія: Педагогічні науки).

5. Гоголь Н. В. Ознайомлення учнів основної школи з українським народним танцем у мистецькому контексті на уроках української літератури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*: зб. наук. пр. Глухів: РВВ Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 3 (38). С. 238–248.

6. Гоголь Н. В. Проблема реалізації культурологічного підходу у шкільних підручниках української літератури (на прикладі ознайомлення учнів 5–6 класів із усною народною творчістю). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*: зб. наук. пр. / редкол. В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. Вип. 56. С. 9–14. (Серія: Педагогіка і психологія).

7. Гоголь Н. В. Проблема реалізації культурологічного підходу у шкільних підручниках української літератури для 7–8-х класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2018. Вип. 60. Т. 1. С. 200–207.

8. Гоголь Н. В. Шляхи реалізації культурологічного підходу засобами шкільного підручника української літератури для 5-го класу. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. Вип. LXXXVI. С. 97–103.

9. Гоголь Н. В. Генеза проблеми культурологічного підходу у викладанні словесності в методичній думці другої половини XIX століття. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. Старобільськ, 2019. № 3 (326) трав. С. 133–146.

10. Гоголь Н. В. Особливості реалізації культурологічного підходу у сучасних підручниках української літератури. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Топузов (голов. ред.) та ін. Київ: Пед. думка, 2019. Вип. 22. С. 38–45.

11. Гоголь Н. В. Медіаосвітні ресурси як засіб реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті. *Проблеми освіти*: зб. наук. пр. / ДНУ «Ін-т модернізації змісту освіти». Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. Вип. 91. С. 104–108.

12. Гоголь Н. В. Мистецький контекст сучасних підручників української літератури для 10 класу як засіб реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. № 67. С. 57–61. (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).

13. Гоголь Н. В. Медіаосвітні ресурси шкільних підручників як засіб реалізації культурологічного підходу до вивчення української літератури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 68. С. 47–51. (Серія 6. Педагогічні науки: реалії та перспективи).

14. Гоголь Н. В. Медіаосвітні ресурси сучасних підручників української літератури. *Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 200–203.

15. Гоголь Н. В. Становлення і розвиток культурологічного підходу до навчання літератури у науково-методичній думці 10–30-х рр. ХХ століття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 64. Т. 1. С. 5–9.

16. Гоголь Н. В. Розвиток культурологічного підходу до навчання літератури в науково-методичній думці 30–40-х рр. ХХ століття. *Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. Вип. 13. Т. 2. С. 9–12.

17. Гоголь Н. В. Зasadничі ідеї реалізації культурологічного підходу до навчання літератури у науково-методичному доробку вчених 50-х–70-х рр. ХХ століття. *Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. Вип. 16. С. 9–13.

18. Гоголь Н. В. Проблеми реалізації культурологічного підходу до навчання української літератури у науково-методичних працях учених кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 70. С. 64–68. (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).

19. Гоголь Н. В. Виховний потенціал української народної пісні у творах Олександра Довженка. *Рідна школа*, 2019. № 5–6. С. 31–35.

20. Гоголь Н. В. Розвиток і становлення методики застосування медіаосвітніх ресурсів на уроках української літератури у 60–70-х рр. ХХ століття. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету* / голов. ред. С. В. Совгіра. Умань: Візаві, 2019. Вип. 3. С. 52–59.

21. Гоголь Н. В. Застосування аудіовізуальних засобів навчання на уроках літератури у процесі реалізації культурологічного підходу. *Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка*. Одеса: Вид. дім «Гельветика». 2020. Вип. 20. Т. 1. С. 11–15.

22. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід до навчання української літератури у науково-методичних працях учених кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузів. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка* / ред.-упоряд.: М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобиц: Видавн. дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 113–118.

23. Гоголь Н. В. Проблема реалізації культурологічного підходу до навчання української літератури у науково-методичних працях учених 50-х–80-х років ХХ століття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2020. Вип. 62. С. 182–187. (Серія: педагогіка і психологія).

24. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід до навчання української літератури в історико-педагогічному дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузів. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка* / ред.-упоряд.: М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобиц: Видавн. дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Т. 1. С. 278–283.

25. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід до навчання літератури у науково-методичній думці періоду освітньої реформи 1984–1990 років. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2020. Вип. 71. Т. 1. С. 37–42.*

26. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід до навчання літератури у науково-методичних працях зарубіжних учених періоду освітньої реформи 1984–1990 років. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузів. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка* / ред.-упоряд.: М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобиц: Видавн. дім «Гельветика», 2020. Вип. 31. Т. 3. С. 105–109.

27. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти у науково-методичних працях учених 1980-х–1990-х років. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 74. С. 14–18. (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).*

28. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти: методологічні підходи дослідження. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: наук. вид. Глухів: Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2020. Вип. 2 (43). С. 165–176. (Серія: Педагогічні науки).*

29. Гоголь Н. В. Методологічні підходи в історико-педагогічному дослідженні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2021. Вип. № 74/2021. Т. 1. С. 8–13.*

30. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти: джерельна база дослідження. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Видавн. дім «Гельветика», 2021. Вип. 79. Т. 1. 246 с. С. 95–99. (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи).*

31. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти у програмовому і навчально-методичному забезпеченнях з української літератури періоду радянських ідеологем (1950–1990). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка: наук. вид. Глухів: Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2021. Вип. 1 (45). С. 140–151. (Серія: Педагогічні науки).*

32. Гоголь Н. В. Культурологічний контекст підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури: дидактико-методичний аспект. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Топузов (голов. ред.) та ін. Київ: Пед. думка, 2021. Вип. 26. С. 58–71.

33. Гоголь Н. В. Мистецький контекст шкільних підручників і хрестоматій з української літератури (1950–1980 рр.). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2021. Вип. 76. Т. 1. С. 8–13.

Публікації у зарубіжних наукових періодичних виданнях

34. Гоголь Н. В. Проблема використання технічних засобів навчання у процесі реалізації культурологічного підходу на уроках української літератури в історико-педагогічному дискурсі 1960-х–1970-х рр. *East European Science Journal. Wschodnioeurzopejskie czasopismo naukowe*. Warsaw, Poland. 2020 part 4. № 6 (58). S. 44–49.

35. Гоголь Н. В. Обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти: методологічні принципи. *Knowledge, Education, Law, Management*. Warsaw, Poland. 2020. № 3 (31), vol. 1. S. 3–8.

36. Hohol' N., Turyanytsya Z., Hameni Blaise Cultural fundamentals of the content of school literary education: historical and pedagogical discourse. *PNAP / Scientific journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej Częstochowa*, 2020, 40 (2020). nr 3. S. 122–128.

37. Hohol' N. Implementation of a culturological approach in literature teaching: pedagogical research and innovative ideals (late 1990s – early 2000s). *Knowledge, Education, Law, Management*. Warsaw, Poland. 2021. № 2 (38), vol. 1. S. 17–23.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

38. Гоголь Н. В. Естетичне виховання особистості у педагогічній спадщині Н. Й. Волошиної. *П'ять Волошинських читання. Творча майстерня Ніли Волошиної у перспективі філологічного простору Нової української школи*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 22–24 черв. 2017 р. Миколаїв: ОППО, 2017. С. 36–39.

39. Гоголь Н. В. Український народний танець. *Роль мистецтва в духовних, соціальних та педагогічних комунікаціях: історичний та сучасний виміри*. тези доп. Всеукр. міжпредмет. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 8–9 груд. 2017 р. Чернігів, 2017. С. 29–30.

40. Гоголь Н. В. Використання наочності на уроках читання у вітчизняній методиці II пол. XIX ст. *Збірник матеріалів регіонального семінару «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Концепції «Нова українська школа»» (7 листоп. 2018 р.) / відп. за вип. О. О. Вишник Глухів, 2018. С. 48–54.*

41. Гоголь Н. В. Проблема використання творів образотворчого мистецтва на уроках літератури у навчально-методичній літературі початку XX ст. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у*

XVI ст.: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 25–26 січ. 2019 р. Львів: ГО «Львів. пед. спільнота», 2019. Ч. 2. С. 12–15.

42. Гоголь Н. В. Генеза проблеми культурологічного підходу у методиці навчання читання на початку ХХ століття. *Сучасні досягнення вітчизняних учених у галузі педагогічних та психологічних наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 1–2 берез., 2019 р. Київ: ГО «Київ. наук. організація педагогіки і психології», 2019. Ч. 1. С. 11–13.

43. Гоголь Н. В. Становлення культурологічного підходу у методичній думці другої половини ХХ століття. *Нова українська школа в умовах викликів сучасності*: зб. тез доп. I Всеукр. наук.-практ. конф., 11 квіт. 2019 р. / за заг. ред. Л. В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 52–54.

44. Гоголь Н. В. Особливості реалізацій культурологічного підходу засобами сучасних шкільних підручників української літератури (у рамках проекту «Мистецтво – здійснення мрій»). *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: зб. тез III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 25–26 квіт. 2019 р. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 89–90.

45. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у національній системі літературної освіти. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Інтердисциплінарні виміри* / ред.-упоряд.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький, Конін; Ужгород; Херсон; Кривий Ріг: Посвіт, 2019. С. 60–62.

46. Гоголь Н. В. Реалізація культурологічного підходу у шкільних підручниках української літератури засобами медіаосвітніх ресурсів. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 11–12 квіт. 2019 р. / уклад.: В. Є. Кавецький, А. В. Вихруш, О. Я. Жизномірська, Т. О. Сергуніна, І. І. Кузьма, С. Б. Гах. Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. Ч. 1. С. 124–127.

47. Гоголь Н. В. Проблема використання наочності у науково-методичній літературі 60-х–80-х рр. ХХ століття. *Проблеми та перспективи фахової підготовки сучасного педагога в умовах розбудови Нової української школи*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Івано-Франківськ / ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2019. С. 6–10.

48. Гоголь Н. В. Питання вивчення української літератури у єдності із суміжними видами мистецтв у науково-методичній спадщині Н. Й. Волошиної. *III Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 трав. 2019 р. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С. 36–42.

49. Гоголь Н. В. Реалізація культурологічного підходу засобами шкільних підручників української літератури для профільної школи (у рамках проекту «Мистецтво – здійснення мрій»). *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 верес. 2019 р. / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С. 42–45.

50. Гоголь Н. В. Відображення філософських роздумів П. Куліша про майбутнє України у збірках «Досвітки» та «Хуторна поезія». *Велет українського слова (до 200-ліття Пантелеймона Куліша): зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 18 жовт. 2019 р. / за заг. ред. Н. П. Дічек. Київ: Пед. думка, 2019. С. 37–40.

51. Гоголь Н. В. Висвітлення питання застосування медіаосвітніх ресурсів на уроках української літератури у науково-методичних працях Л. Чашка. *Сучасний рух науки: тези доп. IX міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 2–3 груд. 2019 р. Дніпро, 2019. Т.1. С. 354–359.

52. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у шкільній літературній освіті. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2019 рік*. Київ: Пед. думка, 2019. С. 66–67.

53. Гоголь Н. В. Висвітлення ідей реалізації культурологічного підходу до навчання літератури засобами наочності у науково-методичній спадщині З. Я. Рез. *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф.*, 17–18 січ. 2020 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 67–69.

54. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти. *Стратегії розвитку сучасної освіти і науки: зб. тез I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 28 лют. 2020 р. Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 45–47.

55. Гоголь Н. В. Методика використання аудіовізуальних засобів навчання у науково-методичних працях В. Маранцмана. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути: тези доп. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 10 берез. 2020 р. Київ, 2020. С. 17–21.

56. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у науково-методичних працях зарубіжних учених початку XXI століття. *The 9 th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society”* (April 28–30, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. P. 449–457.

57. Гоголь Н. В. Висвітлення проблеми використання суміжних видів мистецтв у процесі вивчення української літератури у науково-методичній спадщині Н. Волошиної. *Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. VIII Волошинські читання: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко*. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. С. 31–36.

58. Гоголь Н. В. Медіаосвітні ресурси як засіб реалізації культурологічного підходу в шкільних підручниках української літератури. *Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. VIII Волошинські читання: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко*. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. С. 203–208.

59. Гоголь Н. В. Відображення реалізації культурологічного підходу на уроках української літератури у науково-методичних працях учених II половини ХХ століття. *Стратегічні пріоритети філології й лінгводидактики в умовах реформування освітньої системи в Україні: зб. пр. за матеріалами*

Всеукр. наук.-практ. конф., м. Старобільськ, 10 квіт. 2020 р. Старобільськ, 2020. С. 34–37.

60. Гоголь Н. В. Реалізація програмової рубрики «Мистецький контекст» у підручниках української літератури для 10 класу. *Проблеми сучасного підручника*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 28–29 трав. 2020 р. Київ: Пед. думка, 2020. С. 34–36.

61. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід до навчання української літератури в історико-педагогічному дискурсі. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Київ, 20 трав. 2020 р. / Ін-т педагогіки НАПН України; редкол.: О. М. Топузов, С. О. Сисоєва, Н. П. Дічек, М. Д. Култаєва та ін. Київ; Біла Церква: Вид-во «Авторитет», ФОП Курбанова Ю. В., 2020. С. 139–142.

62. Гоголь Н. В. Теоретичні і практичні засади реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2020: глобалізований простір інновацій*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 28 трав. 2020 р. / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ; Біла Церква: Авторитет, 2020. С. 188–190.

63. Гоголь Н. В. Розвиток шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу: історіографія проблеми. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення*: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (наук. електрон. вид.), 15 жовт. 2020 р. Київ: ДНУ «Ін-т освіт. аналітики», 2020. С. 139–142.

64. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти: методи дослідження проблеми. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*: зб. тез доп. VII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 12–13 листоп. 2020 р. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2020. С. 121–124.

65. Гоголь Н. В. Методологічні принципи історико-педагогічного дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2020 рік*. Київ: Пед. думка, 2020. С. 176–177.

66. Гоголь Н. В. Методологічні принципи у дослідженні проблеми культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти. *Глухівські читання – 2020. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / за заг. ред. О. І. Луценко. Глухів, 2020. С. 137–139.

67. Гоголь Н. В. Історіографія проблеми обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Традиції та новаторство у сфері педагогіки та психології*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5–6 лют. 2021 р. Київ: Таврійс. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 15–18.

68. Hohol N. Culturological undamentals of the content of school literary education of educational reform period of 1984–1990. *Матеріали ІХ науково-педагогічних читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science»*. Глухів, 2021. Вип. 9. С. 161–165.

69. Гоголь Н. В. Періодизація розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контроверзи сучасного наукового пізнання*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Київ, 8 черв. 2021 р. / Ін-т педагогіки НАПН України; редкол.: О. М. Топузов, С. О. Сисоєва, Н. П. Дічек, М. Д. Култаєва та ін. Київ: Пед. думка, 2021. С. 71–75.

70. Гоголь Н. В. Становлення методики викладання зарубіжної літератури у період шкільної реформи 1984–1990 років. *Вища педагогічна освіта в Україні: історичний вимір та виклики сьогодення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Глухів, 18 берез. 2021 р. Глухів, 2021. С. 42–47.

71. Гоголь Н. В. Особливості реалізації ідей культурологічного підходу у шкільних підручниках зарубіжної літератури (1991–2004 рр.). *Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах*: матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., м. Київ, 29 квіт. 2021 р. / гол. ред. А. А. Зернецька. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. С. 34–37.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дослідження

72. Гоголь Н. В. Розвиток навички виразного читання як передумова формування комунікативної компетентності учнів основної школи. *Електронний збірник наукових праць «Актуальні проблеми лінгводидактики»* / С. В. Цінько, Н. О. Баранник. Глухів, 2015. № 1. –URL:<http://www.didling.org.ua/ojs/index.php/ling/article/view/3/22> (дата звернення: 17.04.2021).

73. Гоголь Н. В. Українські народні пісні у творчій спадщині О. Довженка. *VIII Довженківські читання*: зб. наук. пр. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка / за ред. проф. А. О. Новикова. Харків: ХІФТ, 2016. С. 45–51.

74. Гоголь Н. В. Урок української літератури для 6 класу «В. Нестайко «Тореадори з Васюківки». Пригодницький захоплюючий сюжет твору». *Методична скарбничка педагога* / ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. С. 143–149.

75. Гоголь Н. В. Магічно-обрядова функція українського народного танцю у мистецькому контексті на уроках української літератури. *Науковий потенціал дослідника: філологічні і методичні пошуки*: зб. наук. пр. викладачів і студентів ф-ту філології та історії / відп. ред. В. А. Каліш. Суми: Вінніченко М. Д., 2018. Вип. 6. С. 180–188.

76. Гоголь Н. В. Реалізація культурологічного підходу у шкільних підручниках української літератури (9 клас). *Українська мова і література в школі*. 2018. № 6. С. 20–24.

77. Гоголь Н. В. Проблема виразного читання на уроках української літератури у методичній спадщині Н. Й. Волошиної. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 1. С. 17–21.

78. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід до вивчення літератури як науково-методична проблема: історико-педагогічний дискурс. *Українська мова і література в школі*. 2021. № 1 (154). С. 21–25.

79. Гоголь Н. В. Відображення історичного минулого України у пригодницькій повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі». *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки*: зб. наук. пр. викладачів і студентів / відп. ред. В. А. Каліш. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. Вип. 9. С. 98–103.

АНОТАЦІЇ

Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина XX – початок XXI століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогіки НАПН України, МОН України, Київ, 2021.

У дисертації представлено системне дослідження культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі другої половини XX – початку XXI ст., що спрямоване на подолання фрагментарності у висвітленні проблеми реалізації культурологічного підходу до навчання літератури в змісті шкільної літературної освіти відповідно до окреслених хронологічних меж. Концепція дослідження ґрунтується на положенні, що розвиток шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу другої половини XX – початку XXI ст. зумовлювався конкретними суспільно-політичними, ідеологічними, соціально-культурними умовами та станом розвитку шкільної освіти, педагогічних ідей і досягненнями методики навчання літератури. Історіографію дослідження (1-й період (1950-ті – початок 1980-х років); 2-й період (1984–1991 рр.); 3-й період (1991–2021 рр.)) висвітлено на основі проблемно-тематичного, хронологічного, персоніфікованого підходів. Систематизовано джерельну базу дослідження на основі шести визначених груп джерел. На основі розробленої періодизації розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу: 1-й період (1950-ті – початок 1980-х років); 2-й період (1984–1991 рр.); 3-й період (1991–2016 рр.) досліджено генезу науково-методичних ідей з проблеми обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти. Означено здобутки та суперечності розвитку методики навчання літератури в культурологічному аспекті за часів радянської школи (1950-ті – 1991 рр.) та в часи реформування шкільної літературної освіти в умовах утвердження національної школи (1991–2016 рр.). Узагальнено й систематизовано традиційний і новаторський досвід навчання літератури з урахуванням ідей

культурологічного підходу в практиці роботи закладів загальної середньої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Простежено зміни, задекларовані в державних освітніх документах, навчальних програмах, навчальній і навчально-методичній літературі в розрізі періодів розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах; акцентовано на тенденційному характері міжмистецької взаємодії в навчальних книгах означених періодів.

Ключові слова: шкільна літературна освіти, зміст шкільної літературної освіти, культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти, культурологічний підхід, культурологічний підхід до навчання літератури, навчальна програма, шкільний підручник.

Hohol N.V. Culturological fundamentals of the content of school literary education in historical and pedagogical discourse (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century). – The manuscript.

The dissertation for the obtaining of a scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021. – Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The dissertation presents a systematic research of the culturological fundamentals of the content of school literary education in historical and pedagogical discourse from the second the second half of the 20th till the beginning of the 21st century. It aims at overcoming fragmentation in highlighting the problem of implementation of a culturological approach in teaching literature in the content of school literary education. The research concept is based on the thesis that the development of school literary education, drawing on the culturological approach from the second half of the 20th century till beginning of the 21st century, is predetermined by specific socio-political, ideological, socio-cultural conditions of development of school education, pedagogical thoughts and achievements in methods of teaching literature.

The historiography of the research is highlighted on the basis of problem-thematic, chronological, individualized approaches. It gives the possibility to generalize the results of scientific and methodical studies that lead to the preconditions for building culturological fundamentals of school literary education in Ukraine. The preconditions of the development of the culturological approach in scientific and methodological thought (the second half of the 19th - the beginning of the 20th century) are explained. It is mentioned that the conceptual issues of development of methods of school literary education on culturological basis in the scientists' studies (the second half of the 19th - the beginning of the 20th century), which are connected with using didactic materials at literature lessons; studying literature as a piece of art; using didactic material as an effective means of aesthetic education of young personality; disclosing learner's creative activity.

It is justified the approaches (systemic-chronological, civilizational, paradigmatic, genetic, historiography, anthropological, axiological, acmeological, culturological, synergetic, competency-based, personal), the principles (historicism, the unity of history and logic, dialectic, systemic, objective, chronological, comprehensive, substantial analysis, continuity) and research methods (general scientific; historical-pedagogical; special-historical) on the basis of the analysis of modern studies on the methodology of historical and pedagogical sciences in accordance with the subject of the research.

The conceptual and categorical apparatus of research is demonstrated and explained (school literary education, the content of school literary education, culturological fundamentals of the content of school literary education, culturological approach, culturological approach in teaching literature).

Considering the application of the constructive-genetic method, it is prepared the periodization of the development of school literary education on the basis of culturological approach in accordance with the time frame of the research: the 1st period (1950s - 1960s) reflects both the achievements in school literary education on a culturological basis, and the significant contradictions of the period of education reform (1950s - 1960s) and the period between education reforms (1970's – early 1980's.); the 2nd period (1984–1991) is the period of reforms and debates on methodological research in the content of school literary education based on the transition to the culturological concept; the 3rd period (1991–2016) is connected with the development of methods in teaching literature (Ukrainian and foreign) during the development of the Ukrainian school, when the culturological orientation of the content of school literary education was substantiated.

It is shown that during the existence of the Soviet school (1952–1991) the conceptual ideas of realization of the culturological approach in the methodology of teaching literature (Ukrainian, Russian) are to determine the role of visual teaching aids to improve literary education; develop the theory of interdisciplinary relations; determine the implementing of related kinds of art in the process of comparative analysis of a literary work; determine the realization of the idea of art unity; create the methods of studying a literary work in an artistic context; involve related kinds of art as a means of aesthetic impact on students; introducing methods of application of screen, sound and audiovisual manuals, etc.

It is generalized that during the revival of the national Ukrainian school (1991–2016) scientists' methodological research of the methods of teaching Ukrainian (Yu. Bondarenko, N. Voloshyna, A. Hradovskyi, S. Zhyla, T. Yatsenko, etc.) and foreign (A. Vitchenko, O. Isaieva, Zh. Klymenko, O. Pokatilova, I. Tsiko, etc.) literature aims to implement actualization of the culturological aspect of specific methods; substantiation of the synthesis of the study of literary text and other kinds of art; demonstrate socio-cultural, humanitarian, aesthetic orientation of the educational process; improve methodological approaches to the organization of personality-oriented literature lesson; technology development to implicate the interpretation elements during the studying of different literature genres; disclose

schoolchildren's artistic and creative activity; form reader's culture on the basis of studying related kinds of art, etc.

It is deduced the changes in the National Standard of Ukraine, educational programs, educational and methodical literature in the context of time period of development of school literary education on culturological basis. The tendentious character of intersubject and interdisciplinary relations of programs and textbooks on Ukrainian literature in the 1st and 2nd periods are emphasized, as well as historical and cultural knowledge in a broad art context to form students' general cultural competence presented in the program and educational materials on Ukrainian and foreign literature in the 3rd period.

Key words: school literary education, content of school literary education, culturological fundamentals of the content of school literary education, culturological approach, culturological approach in teaching literature, program, school textbook.

Підп. до друку 19.11.2021.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №3379
Облік.-вид. арк. 1,09. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-33-06.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24